

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi

Journal of Ottoman Legacy Studies

ISSN 2148-5704

www.osmanlimirasi.net

osmanlimirasi@gmail.com

Cilt 9, Sayı 24, Temmuz 2022 / Volume 9, Issue 24, July 2022

HÂVERNÂME / HÂVER-ZEMÎN CENKLERİNE BAZI YÖNLERİYLE BENZEYEN YENİ BİR HZ. ALİ CENKNÂMESİ: HZ. ALİ İLE HÂVER ŞÂHI KUTÛL'UN CENGİ

*A New Cenknâme Similar in Some Ways to Hâvernâme / Hâver-Zemîn: Cenk of
Ali and Shah Kutûl of Hâver*

Makale Türü/ Article Types : Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received Date : 25.03.2022
Kabul Tarihi/Accepted Date : 01.07.2022
Sayfa/Pages : 263-307
DOI Numarası/DOI Number : <http://dx.doi.org/10.17822/omad.2022.214>

Maşallah KIZILTAŞ

(Dr. Öğr. Üyesi), Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis/ Türkiye, e-mail: kiziltas.masallah@gmail.com,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0055-5367>

Atf/Citation

Kızıltaş, Maşallah, "Hâvernâme / Hâver-zemîn Cenklarına Bazı Yönleriyle Benzeyen Yeni Bir Hz. Ali Cenknâmesi: Hz. Ali ile Hâver Şâhi Kutûl'un Cengi", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 9/24, 2022, s. 263-307.

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 9, Sayı 24, Temmuz 2022.

Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 9, Issue 24, July 2022.

ISSN: 2148-5704

HÂVERNÂME / HÂVER-ZEMÎN CENKLERİNE BAZI YÖNLERİYLE BENZEYEN YENİ BİR HZ. ALİ CENKNÂMESİ: HZ. ALİ İLE HÂVER ŞÂHI KUTÛL'UN CENGİ

A New Cenknâme Similar in Some Ways to Hâvernâme / Hâver-Zemîn: Cenk of Ali and Shah Kutûl of Hâver

Maşallah KIZILTAŞ

Öz: Cenknâme, manzum veya mensur şekilde yazılan, savaş ve kahramanlık hikâyelerinin anlatıldığı eserlere verilen isimdir. Tarih boyunca Türklerin yaptığı savaşlar, onların savaşçı kimliklerinin ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Bu durum, Türk halkının savaş ve kahramanlığa olan ilgisini artırmış ve bu konuda edebî ürünlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Türk edebiyatında, savaş ve kahramanlık hikâyeleri hususunda akla gelen en önemli isim, şüphesiz Hz. Ali'dir. İslam peygamberi Hz. Muhammed'in hem damadı hem de amcası oğlu olan Hz. Ali'nin, İslam'ın yayılışı sürecindeki savaşlarda gösterdiği kahramanlıklar, Anadolu'da teşekkül eden edebiyatta yankı bulmuş ve bunun sonucu olarak onun kahramanlıklarını anlatan birçok cenknâme kaleme alınmıştır. Bu çalışmada, şairi bilinmeyen manzum bir Hz. Ali cenknâmesi incelenmiştir. Hz. Ali ile Hâver şâhi Kutûl'un mücadelesini anlatan manzum *Cenknâme*'nin tek nüsha üzerinden transkripsiyonlu metni oluşturulmuş; şekil, muhteva ve dil özelliklerine değinilmiştir. Eski Anadolu Türkçesi dil özelliklerinin hâkim olduğu ve mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan *Cenknâme*, 331 beyittir ve *Hâvernâme / Hâver-zemîn* cenkleriyle muhteva itibarıyla bazı benzerliklere sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Hz. Ali, Şah Kutûl, Cenknâme, Hâvernâme, Hâverânâme, Hâver-zemîn

Abstract: Cenknâme is the name given to the works written in verse or prose, in which the stories of war and heroism are narrated. The wars fought by the Turks throughout history have brought their warrior identities to the fore. This situation increased the Turkish people's interest in war and heroism and led to the emergence of literary products on this subject. Undoubtedly, Ali is the most important name that comes to mind in terms of war and heroic stories in Turkish literature. The heroic actions of Ali, the son-in-law, and cousin of Islam prophet Mohamad, in the wars during the spread of Islam echoed in the literature in Anatolia, and as a result, many cenknâme describing his heroism were written. In this study, a poetic verse whose poet is unknown, Ali cenknâme has been studied. The transcribed text of the verse *Cenknâme*, which describes the struggle of Ali and Shah Kutul of Haver, was created out of a single copy; shape, content, and language features are mentioned. *Cenknâme*, which is dominated by Old Anatolian Turkish language features and written in masnavi verse, consists of 331 couplets and has some similarities with the *Hâvernâme / Hâver-zemîn* cenknâme in terms of content.

Key Words: Hz. Ali, Shah Kutûl, Cenknâme, Hâvernâme, Hâverânâme, Hâver-zemîn

Giriş

Hz. Muhammed'in hem amcasının oğlu hem de damadı olması, İslam'ın yayılışında ve sonrasında yaptığı hizmetler, bazı çevrelere göre halifelik meselesinde uğradığı haksızlık sebebiyle olsa gerektir ki Hz. Ali İslam dünyasında İslam peygamberi Hz. Muhammed'den sonraki en meşhur, en etkin ve en fazla öne çıkan İslam büyüklerindedir. Öyle ki, halifelik meselesi aradan yaklaşık bin dört yüz yıl geçmesine rağmen Müslümanlarca hâlâ tartışılmaktadır. İslam dünyasının Hz. Ali'ye olan bu rağbeti, hususiyetle Anadolu'da kendisi hakkında muhtelif inanış ve menkıbelerin oluşmasına sebep olmuştur. Bu durum, kendisi hakkında bir edebiyatın teşekkül etmesini de kaçınılmaz kılmıştır. Oluşan bu edebiyatın büyük halkasını kahramanlık ve savaşlarının anlatıldığı cenknâmeler oluşturmaktadır. Zira Hz. Ali'nin İslam'ın doğuşu ve yayılışı sırasında gösterdiği duruş, savaşlardaki eşsiz

kahramanlıkları onun etrafında kahramanlık hikâyelerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Hz. Ali Cenknâmeleri olarak adlandırılan bu metinlerin 13. yüzyıldan itibaren Anadolu sahasında tercüme, telif ve adapte yoluyla işlendiği görülmektedir.¹ Hz. Ali cenknâmelerinde Hz. Ali'nin hayat hikâyesi, kerametleri ve kahramanlıklarının yanında; Hz. Muhammed, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Hz. Fatıma gibi İslam büyüklerinin hayat hikâyelerine, cesaret ve yiğitliklerine, ayrıca bazı sahabelerin kahramanlıklarına da yer verilmiştir.²

Hz. Ali cenknâmeleri ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. İsmet Çetin'in *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*³ adlı eseri, bu alanda yapılan mühim çalışmalardandır. Çalışmada yirmi cenknâmenin özeti verilmiş, cenknâmelerin tasnifi yapılmış, nüsha tavsifleri, kaynakları, şekil ve üslup özellikleri üzerinde durulmuş ve cenknâmelerle ilgili o güne kadar yapılan çalışmalardan bahsedilmiştir. Serhat Küçük'ün, *Ali-İfrit Cenknâmesi*⁴ isimli eserinde otuz dokuz cenknâmenin özetini sunması, çalışmayı özel bir hâle getirmiştir. Bu konuda son yapılan çalışmalardan biri, İlyas Kayaokay tarafından kaleme alınan *Yeni Bir Nüsha Işığında Eski Anadolu Türkçesi Devri Manzum Hz. Ali Cenknâmeleri*⁵ isimli eserdir. Bu eserin dikkat çekici tarafı, içerisinde manzum Hz. Ali cenknâmeleri ile ilgili şimdiye kadar yapılan çalışmaların listesini ihtiva etmesidir. Şüphesiz ki, bu konuda birçok değerli çalışma yapılmıştır. Ne yazık ki bunların hepsini burada zikretmek mümkün değildir.

Çalışmamıza konu olan Hz. Ali ile Hâver şâhı Kutûl'un mücadelesini anlatan *Cenknâme*, muhteva itibarıyla *Hâvernâme / Hâver-zemîn* cenklarından izler taşımaktadır. Anadolu sahasında *Hâvernâme* adı ile yaygınlık kazanan ve İran edebiyatından edebiyatımıza tercüme ve adapte yoluyla giren ve daha sonra müstakil bir tür hâline gelen *Hâverân-nâme*,⁶ 14. yüzyılda İbn Hüsam tarafından kaleme alınmış Farsça manzum bir eserdir. Kaynağını eski İran efsanelerinden, özellikle Rüstem'den almıştır.⁷ Eserde Hz. Ali'nin İslam'ı yayma düşüncesiyle yaptığı mücadeleler efsanevi bir biçimde anlatılır. 1427 yılında tamamlanan, mesnevi nazım şekliyle yazılan ve 22.500 beyitten oluşan eserin⁸ en önemli özelliklerinden biri, Hz. Ali'nin efsanevi yaşam öyküsünü resimli bir şekilde sunan tek eser olmasıdır.⁹

İran edebiyatının önemli eserlerinden biri olan *Hâverânnâme*, Türklerin Hz. Ali'ye olan sevgisinden dolayı edebiyatımızda ilk başta tercüme yoluyla, sonraları ise kültürümüzün zengin edebî geleneğinden gelen motiflerle zenginleştirilerek yer almıştır. Bu konuda önemli bir çalışma yapan Ali Atılay, muhtelif kütüphanelerde bulunan 13 adet *Hâvernâme / Hâver-i zemîn* cengi tespit etmiştir.¹⁰ Birbirine birçok cihetle benzeyen¹¹ *Hâverân-nâme / Hâver-nâme* ve *Dâstân-ı Hâver-Zemîn*'de, Hz. Ali'nin başkahramanlığında Müslümanlığı yaymak üzere Hâver ülkesine ve birçok mekâna yapılan seferler konu edilmiştir. Her iki eserde de işlenen konularda genel olarak aynı şahıslar, aynı olay örgüleri, aynı motif unsurları görülmektedir. Bâtılı yıkmanın, kötülüğü ortadan kaldırmanın konu edildiği mücadelelerde nihai son, her iki eserde de birbirinden farksızdır.¹²

Hâver şâhı Kutûl ile Hz. Ali'nin cengini anlatan *Cenknâme*'de de Hâverân / Hâver ülkesinin padişahı Şâh Kutûl üzerine sefer düzenlenmiş, Şâh Kutûl mağlup edilmiş ve Hâver'e

¹ İsmet Çetin, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri* (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay., 1997), 53.

² Serhat Küçük, *Ali-İfrit Cenknâmesi* (İstanbul: Kesit Yay., 2014), 15.

³ Çetin, *Türk Edebiyatında*.

⁴ Küçük, *Ali-İfrit Cenknâmesi*.

⁵ İlyas Kayaokay, *Yeni Bir Nüsha Işığında Eski Anadolu Türkçesi Devri Manzum Hz. Ali Cenknâmeleri* (İstanbul: DBY, 2021).

⁶ Ali Atılay, "Kitâb-ı Hâver-nâme'nin Metindeşliği ve İncelenmesi" (DT, İstanbul Ü., 2020), 7.

⁷ Çetin, *Türk Edebiyatında*, 53.

⁸ Atılay, "Kitâb-ı Hâver-nâme'nin", 7-8.

⁹ Sünbül Keçelioğlu, "İslam Resim Sanatında Hz. Ali ve Hâvernâme" (DT, Hacettepe Ü., 2008), xix.

¹⁰ Atılay, "Kitâb-ı Hâver-nâme'nin", 11-2.

¹¹ Atılay, "Kitâb-ı Hâver-nâme'nin".

¹² Atılay, "Kitâb-ı Hâver-nâme'nin", 178-9.

İslamiyet hâkim kılınmıştır. Bu yönüyle *Cenknâme*, *Hâver-nâme* ve *Hâver-zemîn* cenklerinden izler taşımaktadır. Ayrıca şahıs kadrosunda da az da olsa benzerlik söz konusudur. Hz. Muhammed, Hz. Ali, Sa'd-ı Vakkâs, Kanber, Amr,¹³ Mâlik Eşter,¹⁴ Ebu'l-Muhsin¹⁵ gibi şahıslar çalışmamıza konu olan *Cenknâme*'de de yer almaktadır. Ebu'l-Muhsin olduğunu düşündüğümüz Muhsin *Cenknâme*'nin sonunda birden ortaya çıkmaktadır. Hâver seferine beş sahabe ve Hz. Ali çıkmış olmasına rağmen Hâver'de, Şâh Kutûl ile mücadele sırasında, birden "Muhsin" olay örgüsünde yer almıştır. Bunun sebebi, müellifin *Hâver-nâme / Hâver-zemîn* cenklerinin etkisinde kalması olabilir. Zira Ebu'l-Muhsin *Hâver-nâme*'de Hz. Ali'nin oğludur.¹⁶

Hâver-nâme ve *Hâver-zemîn* cenkleriyle benzerlikler ihtiva eden sadece Şâh Kutûl ile Hz. Ali cengini anlatan *Cenknâme* değildir. *Hz. Ali Devler Ülkesinde ve Malik Ejder Cengi*'nin girişinde, Hz. Ali'nin Hâverân'ı fethettikten sonra halkı Müslümanlaştırdığı ifade edilmiştir.¹⁷ Güden'e göre bu *Cenknâme*, *Hâver-zemîn* cenginin devamı niteliğindedir.¹⁸ Hikâyede Hz. Ali, bir yiğidin civarı haraca kestiğini duyunca Gişverşah Kalesi'ne doğru yola çıkar, Hâverân'ın peşinden gider.¹⁹ Sonra olaylar gelişir. Ayrıca, *Kubbe-i Mıknatıs Cengi*,²⁰ *Billur Azam Cengi*²¹ gibi cenknâmeler de *Hâver-nâme / Hâver-zemîn* cenklerinden az da olsa benzerlikler barındırmaktadır. Bu durum, bu cenknâmelerin *Hâver-nâme* veya *Hâver-zemîn* cenklerinden muhtelif cihetlerle esinlenerek yazıldığı veya bu cenklerin değişikliğe uğramış birer halkası olabileceğini düşündürmektedir.

1. Cenknâme'nin Bulunduğu Yazma Eserin Özellikleri

Cenknâme 06 Hk 3768 arşiv no.lu yazma eserin 21a ile 29a varakları arasındadır. Yazma esere fiziki olarak ulaşılamamış, eserin mikrofilmli üzerinden çalışma yapılmıştır. Bu nedenle yazma eserin özellikleri hakkındaki değerlendirme, yazma eserin kütüphanedeki kayıtları ışığında yapılmıştır. Eser, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi koleksiyonuna kayıtlıdır. Eserin bulunduğu yer Millî Kütüphane'dir. Yazma eserde sırasıyla *Hikâye-i Muhammed el-Hanefî*, *Manzûme-i Sa'd b. Ebî Vakkas*, *Manzûme-i Gazavât-ı Hazret-i Ali*, *Hikâye-i Temîmi'd-Dârî* adlı metinler yer almaktadır. Eserin satır sayısı 21, yazı türü nesihtir, kâğıdı suyolu filigranlıdır, ölçüleri 211x154-153x88 mm.dir. Eser ciltsizdir, şirazesini bozuk, yaprakları lekeli.

Üzerine çalışma yaptığımız *Cenknâme*, yazma eserde *Muhammed el-Hanefî* ve *Sa'd b. Ebî Vakkas* hikâyelerinden sonra yer almaktadır. Kütüphaneye 06 Hk 3768/3 arşiv numarasıyla kaydedilmiştir. Eserin bazı sayfalarının uç kısımları yırtıktır. Bazı yerlerde mürekkep birikmesi vardır. Eser çoğunlukla harekesizdir, ama dil özellikleri bahsinde zikredildiği gibi eserin muhtelif yerlerinde az da olsa hareke kullanılmıştır. İstinsah tarihi ve müstensihisi ile ilgili bilgi yoktur. Müellifi belirsiz olan *Cenknâme*'nin tek nüshasına ulaşılmıştır. Eser,

*Her kime yârî kıla Perverdigâr
Kılmaya hergiz aña mekkâr kâr*

beytiyle başlamış,

*Taîrı rahmet eylesün ol cân için
Kim okuya fâtiha yazan için*

beytiyle sona ermiştir.

¹³ Atılay, "Kitâb-ı Hâver-nâme'nin", 184.

¹⁴ Hülya Yaşar, "Hazret-i Ali'nin Hâver-nâme Cenklere (İnceleme-Metin)" (YLT, Cumhuriyet Ü., 2007), 33.

¹⁵ Yaşar, "Hazret-i Ali'nin", 28.

¹⁶ Çetin, *Türk Edebiyatında*, 199.

¹⁷ Zehra Güden, "Hz. Ali Cenknâmelerinin Estetik Değerler Bakımından İncelenmesi" (YLT, Sakarya Ü., 2013), 77.

¹⁸ Güden, "Hz. Ali Cenknâmelerinin", 78.

¹⁹ Küçük, *Ali-İfrit Cenknâmesi*, 36.

²⁰ Güden, "Hz. Ali Cenknâmelerinin", 81.

²¹ Küçük, *Ali-İfrit Cenknâmesi*, 24.

2. Cenknâme'nin Şekil Özellikleri

2.1. Nazım Şekli ve Vezin

Cenknâme mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. 331 beyitten oluşmuştur. 11'li hece veznine uyması²² ve kısa oluşu²³ nedeniyle birçok cenknâme gibi bu *Cenknâme* de remel bahrinin “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” kalıbıyla yazılmıştır. Metinde mısraları aruza tatbik etmek amacıyla çeşitli aruz uygulamaları yapılmıştır:

a. İmale

Cenknâme'de en çok başvurulan aruz uygulamasıdır. Özellikle 13, 14. yüzyılda Türkçe kelimelerin fazlaca yer aldığı eserlerde çok rastlanan bu uygulama, kapalı hece gerekli yerlerde açık heceyi bir miktar uzun okumaktır.²⁴ Metinde hemen hemen her beyitte söz konusu aruz uygulaması tatbiki birden çok kez yapılmıştır:

'Alemin mālın **aña** 'arz eyledüm
Çäre **olmadı nice** kim söyledüm (71)

Bakdı **Resül** çünkü **bu hâli** görür
Vir **şalavât** eydeyüm kim **ne** kılar (92)

Nür **ile toldı** tamām **içi** taşı
Atdı **elinden kılıç dökdi** yaşı (99)

b. Med (İmale-i Memdûde)

Arapça ve Farsça kelimelerde bir uzun heceyi ya da sonu iki sessiz harfle veya hemze ile biten bir heceyi imaleden bir miktar daha uzun okumaktır.²⁵ *Cenknâme*'de takriben 77 kez med yapılmıştır:

Çünkü şahrâyı gezüp gördi tamām
Gest itdi küh [u] şahrâyı imām (16)

'Alî şordı ne süvâr[sın] ey yār
Di baña adın nedür ey **nâm**dār (25)

Sâh leşker ile hem mîr u vezîr
Ulu kiçi cümle mün'im [ü] fakîr (121)

Metinde Türkçe kelime kökü ve eklerde oldukça fazla sayıda med yapılmıştır:

Bir gice Tañrı arslanı 'Alî
Kadı düş gördi sehimmâk ol velî (7)

Bir kılıç **tutup** gelmiş üstine
Tâ ki kaşd eyleye Tañrı dostına (91)

c. Zihaf

Uzun okunması gereken hecelerin kısa okunmasıdır.²⁶ *Cenknâme*'de yaklaşık 67 kez zihaf yapılmıştır. Zihaf aruzda kusur olarak kabul edilmektedir.²⁷ Şairin bu kusurdan sıyrılmak için bazı yabancı kelimeleri dilimizde yaygın olarak kullanılan söyleyişe uydurduğu görülmektedir. Misal olarak zihafların çoğunu “Alî” sözcüğünün ikinci hecesini kısa okuyarak yapmıştır. Muhtemelen şair “Alî” sözcüğünü Türkçedeki yaygın telaffuzuyla kullanmıştır:

²² Çetin, *Türk Edebiyatında*, 98.

²³ Haluk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz* (İstanbul: Dergâh Yay., 2016), 231.

²⁴ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi* (Ankara: TDK Yay., 2016), 13.

²⁵ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı*, 151.

²⁶ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı*, 157.

²⁷ İpekten, *Eski Türk Edebiyatı*, 157.

*Ḍarb ile şimdi yıkar isen beni
'Alī'ye buluşdurayum ben seni (43)*

*'Alī'yim kes başum ilet 'ammuña
Tā ki 'ammun kızını vire saña (77)*

d. Vasl (Ulama)

Sonu sessiz harf ile biten bir kelimeyi, ondan sonra gelen kelimenin sesli harfine bağlamaktır.²⁸ *Cenknâme*'de yaklaşık 69 defa vasl uygulaması yapılmıştır:

*Şāh-ı Merdān eydür iy küfrī laḳab
Ben Medīn[e]'denüm aşlumdur 'Arab (30)*

*Küfri gitti şıdḳ ile döndi Hāḳ'a
Çıksun ol göz kim saña egri baka (100)*

*Şişi ol baş aşmış idüm egere
Ḳoşusından üşenüp atdım yire (132)*

13 ve 14. yüzyıllarda kaleme alınan, halk arasında dini öğretip kavratmak veya ahlaki propagandaya yönelik yazılan cenknâme gibi olay ve anlatımın ön planda olduğu halk tipi mesnevilerde aruz vezninin tam olarak uygulanamadığı, birçok bozukluk olduğu malumdur. Bu durumun, aruzun Türk edebiyatına bu yıllarda sağlam bir şekilde oturmadığından,²⁹ veznin bu tarz metinlerde ahenk unsuru olarak görülmediğinden kaynaklandığı söylenebilir.³⁰ Vezin bozukluklarının bu *Cenknâme*'de de oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bazı vezin bozukluklarına metin tamiri yoluyla müdahalede bulunulmasına rağmen metinde yaklaşık olarak 39 mısradaki vezin bozukluğu olduğu tespit edilmiştir:

*Hāḳ emr itdi Cebrā 'il indi yire
Muştafā'dan yaña ol vardı yire (82)*

*Süvār kaldırdı ḳolın tā kim ura
Ol şehāvet kāmī şāhı öldüre (97)*

2.2. Kafiye ve Redif

a. Mücerred Kafiye

Sadece revînin tekrarı sonucu oluşan kafiyelerdir.³¹ Metinde en çok kullanılan kafiyedir. 188 beyit mücerred kafiye kullanılarak oluşturulmuştur:

*Bu şehir halkı puḳa ḳaplanları
Sevmediler put alup öpenleri (27)*

*Şāh-ı Merdān eydür iy küfrī laḳab
Ben Medīn[e]'denüm aşlumdur 'Arab (30)*

*Döndi eydür aña ol şīr-i Hāḳ
Aç gözüünü dir benüm ḳaddüme bak (36)*

b. Mürdef Kafiye

Revîden önce ridf (â, û, î) bulunan kafiyelerdir.³² *Cenknâme*'de 86 beyit mürdef kafiye ile tanzim edilmiştir. Mücerred kafiyeden sonra metinde en çok kullanılan kafiye çeşididir:

²⁸ Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 12.

²⁹ Çetin, *Türk Edebiyatında*, 97-8.

³⁰ Kayaokay, *Yeni Bir Nüsha*, 39.

³¹ M. A. Yekta Saraç, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Biçim ve Ölçü* (Eskişehir: Anadolu Ü. Yay., 2016), 140.

³² Saraç, *Eski Türk Edebiyatına*, 140.

Sen bilür misin buları iy süv^{ar}
Söyle baña vaşfını iy nâmd^{ar} (34)

‘Aşıkım ‘ammum kızına yâ em^{ir}
Uş ‘Alî’ye görmeden oldım es^{ir} (73)

Bunları çünkim göre Şâh-ı Kut^{ül}
Kavline şâdık ola ide kab^{ül} (109)

c. Mukayyed Kafiye

Revî ve kayddan oluşan kafiyelerdir.³³ Cenknâme’de dört beyitte bu kafiye vardır:

Çık imdi mescid tamı üstine
Bir nazar kıl ol Çalap’ın dostına (86)

Kızını viridi Kut^{ül}-ı put-perest
Toya toydı ol hoş-yâr-ı mest (145)

d. Müesses Kafiye

Revîden önce dahil ondan önce de te’sis bulunan kafiye çeşididir.³⁴ Metinde sadece bir beyitte kullanılmıştır:

Sultâna andan şikâ^{yet} kıldılar
Ne ki gördiler hikâ^{yet} kıldılar (221)

Cenknâme’de 39 beyitte kafiye kullanılmamış, redifle kafiye izlenimi uyandırılmıştır:

Çün ‘Alî anı kuşağından kap^{ar}
Atı üstinden anı yire at^{ar} (62)

Sadece redif kullanılarak kafiye yapıldığı izlenimi verilen kafiyesiz beyitler dışında metinde bazı kafiye bozukluklarına da rastlanmaktadır. Yedi beyitte bu durum söz konusudur:

Çün ‘Alî bildi anuñ hâlin temâm
Turdı ol dem gögsi üstinden revân (75)

Halk bir kezden yine kıldı gülüv
Mâlik eydür kanı meydânuñ yolu (210)

Şâh Kut^{ül} hükme eyledi hâciblere
Kim durur varuñ bunlaruñ ağzıñ arañ (222)

Ayrıca bazı beyitlerde, mısraların son kelimesi silik olduğu için kafiye tespiti yapılamamıştır.

Cenknâme’de yaklaşık olarak 112 beyitte redif kullanılmıştır. Bu rediflerden 15’i kelime şeklindedir:

Dünyâda düşmânları makhûr ola
Âhiretde çehresi pür-nûr ola (3)

2.3. Cenknâme’nin Tertibi

a. Giriş Bölümü

Cenknâme’ye tevhit mahiyetindeki üç beyitle giriş yapılmıştır. Tevhitten sonra iki beyit na’t özelliği gösterir. Bu iki beyitte Hz. Muhammed övülmüş ve ona salavat getirilmesi salık verilmiştir. Cenknâme’nin girişi toplamda beş beyittir.

³³ Saraç, *Eski Türk Edebiyatına*, 140.

³⁴ Saraç, *Eski Türk Edebiyatına*, 140.

b. Konunun İşlendiği Bölüm

Tevhit ve na't özelliği gösteren ilk beş beyitten sonra,

*İmdi dinle bir gazâvat ey emîn
Şâh-ı Merdân ol Emîrû'l-mü'minîn*

beytiyle doğrudan konuya geçilmiştir. Vakaya ilk hareketi rüya motifi vermiş, Hz. Ali gördüğü rüya üzerine Düldül'e binip kılıcını kuşanıp çöle doğru hareket etmiştir. Diğer cenknâmelerde olduğu gibi bu *Cenknâme*'de de Hz. Muhammed vakanın merkezinde yer almıştır. Zira gördüğü rüyayı Hz. Ali, Hz. Muhammed'e haber vermiş ve daha sonra çöle doğru yol almıştır. Çöle gittikten sonra süvari ile karşılaşmış ve süvari tam onu öldürecekken Hz. Muhammed'in duası ile süvari bundan vazgeçmiştir. Cenknâmelerin çoğunda olduğu gibi bu *Cenknâme*'de de Düldül, Zülfikar ve Kanber'in Şâh Kutûl'un elinden kurtarılma problemi ortaya konmuş ve problem Hz. Muhammed'in izniyle savaş yapılarak çözülmüştür.

c. Bitiş Bölümü

Cenknâme'nin bitiş bölümü üç beyitten oluşmaktadır. Diğer cenknâmeler gibi klişe ifadelerle *Cenknâme* sona erdirilmiştir:

*Yâ İlâhî cümle îmân ehlini
Raḥmetüñle yarlıgağıl ya Ganî
Tâ ki bunda ḥatm ola bu dâsitân
Vir şalavât Muştâfâ'ya sen i cân
Tañrı raḥmet eylesün ol cân için
Kim okuya fâtiha yazan için*

3. Cenknâme'nin Muhteva Özellikleri

3.1. Cenknâme'nin Anlatıcısı

Hikâye, hâkim (ilahî) bakış açısıyla anlatılmıştır. Anlatıcı olayların ayrıntısından kahramanların iç dünyasına kadar her şeye hâkimdir:

*Heybetinden ol düşün bî-zâr olur
Şöyle ol düş müşkilinden zâr olur (8)*

3.2. Cenknâme'nin Olay Örgüsü

- * Hz. Ali'nin bir gece korkunç bir rüya görmesi.
- * Hz. Ali'nin Hz. Muhammed'e rüyayı açıkladıktan sonra çöle doğru hareket etmesi.
- * Çölde yabancı bir süvari ile karşılaşması.
- * Süvarinin, Hz. Ali'yi Hâverân / Hâver şâhının kızına kavuşma karşılığında şâhın isteği doğrultusunda öldürmek istemesi.
- * Hz. Ali'nin, süvariye yardımcı olmak amacıyla hileye (Güya Hz. Ali'yi öldürme) başvurup sonradan geri almak şartıyla Zülfikar, Düldül ve Kanber'i Şâh Kutûl'un Hz. Ali'yi öldürdüğüne inanması amacıyla rehin olarak vermesi.
- * Hâver'e dönen süvarinin (Mukasfer) Hz. Ali'yi öldürdüğü yalanına şâhı inandırması ve Şâh Kutûl'un kızıyla evlenmesi.
- * Hâver'de rehin kalan Kanber'in eşi ve ailesinin Hz. Ali'ye başvurup Kanber'in nerede olduğunu sorması.
- * Hz. Ali'nin, zaten teslim alma vadesi gelmiş olan Kanber'i almaya gitmek amacıyla Hz. Muhammed'den izin istemesi ve Hz. Muhammed'in izin vermesi.

* Hz. Ali ve beş sahabenin yola çıkması ve Hâver şehrine ulaşması.

* Hâver şehrinde kendini tacir olarak tanıtan Hz. Ali ve yoldaşlarının kimliğini açıklaması ve Müslüman olmayı kabul etmeyen Şâh Kutûl'la savaşıp onu yenmesi.

* Hz. Ali'nin Hâver şehrini Mukasfer'e vermesi, şehri İslamlaştırması ve Şâh Kutûl'un hazineleriyle Medine'ye dönmesi.

3.3. Cenknâme'nin Özeti

Hz. Ali bir gece ürkütücü bir rüya görür. Sabah namazı için mescide geldiğinde, Hz. Muhammed onun sıkıntılı hâlini görür ve niçin böyle olduğunu sorar. Hz. Ali dehşetli bir rüya gördüğünü söyler. Rüyanın içeriği hakkında başka bir bilgi vermeyen Hz. Ali, kılıcını kuşanıp çöle doğru hareket eder. Çölü dolaşan ve gözleyen Hz. Ali, heybetli bir süvari görür ve ona kim olduğunu sorduktan sonra, buldukları yerin Hz. Muhammed'in şehri Medine olduğunu ifade eder. Ayrıca, Hz. Muhammed'in çok güçlü olduğunu, buradan kimse görmeden gitmesinin onun için daha uygun olacağını vurgular. Hz. Ali'nin sözlerine karşılık süvari, Hz. Ali'ye kim olduğunu sorar ve Hz. Ali'den, Medineli bir Arap olduğu cevabını alır. Süvari Hz. Ali'ye Hz. Muhammed ile ilgili soru sorar. Hz. Ali Hz. Muhammed'den bahsederken dört halife hakkında bilgi verir ve damadının "Haydar-ı Kerrâr" olduğunun altını çizerek kimliğini gizler. Hz. Ali, Ali'nin kendisine benzediğini, hatta bazen birbirlerinin karşılıklı kuvvetlerini denediklerini, atının bile kendi atına benzediğini ifade eder. Bunu duyan süvari asıl niyetini ortaya koyarak Hz. Ali'yi öldürüp başını kesmek için geldiğini söyler. Süvarinin bu söylemine karşılık Hz. Ali, Ali'ye ulaşması için kendisiyle dövüşmesi gerektiğini süvariye iletir. Bunu duyan süvari teklifi kabul eder. Dövüştüğü kişinin Hz. Ali olduğunu bilmeden süvari Hz. Ali ile çarpışmaya başlar. Hz. Ali'nin asıl amacı süvariye öldürmek değildir, muradı onun dine girmesini sağlamaktır. Hz. Ali hamle yaparak süvariye etkisiz hâle getirip göğsü üstüne oturup hançeri boğazına koyar. Bu sırada Hz. Ali süvarinin ağladığını fark eder ve ona niçin ağladığını sorar. Süvari ölecek olduğuna ağlamadığını amcası oğlu olan Hâverân Sultanı Şâh Kutûl'un kızını sevdiğini ve hangi teklifle gitse de kızı vermediğini, şâhın kızı verme şartının Ali'nin başını getirmesi olduğunu ifade eder. Murat almadan bu dünyadan göçeceğine ağladığını vurgular. Bunu duyan Hz. Ali, süvarinin göğsünün üstünden kalkar ve kement ile elini bağlamasını ister ve gerçek kimliğini açıklar. Hz. Ali, kimliğini açıkladıktan sonra süvariye başını kesmesini ve şâha götürüp karşılığında sevdiğine kavuşmasını ister. Kibleye dönen Hz. Ali, süvariden başını kesmesini ister. Gelişen bu olay dolayısıyla mutlu olan süvari, kılıcını çekip Hz. Ali'nin başını kesmeye hazırlanır. Bu sırada Allah'ın emriyle Cebrail yere iner ve Allah'ın selamı ile beraber Hz. Muhammed'e; Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ile beraber mescit damına çıkmalarını ve Hz. Ali'nin ne durumda olduğunu gözlemelerini söyler. Dama çıktıklarında Hz. Ali'yi kibleye karşı elleri bağlı ve çökük bir vaziyette görürler. Hz. Ali'nin yanı başında elinde kılıç, minare gibi boyu, çınar ağacı gibi kolları olan bir kişi vardır. Hz. Muhammed, bu kişinin Hz. Ali'nin canına kast edeceğini anlayınca Allah'a bu afeti bertaraf etmesi hususunda duaya başlar. Duada Allah'tan, bu asi kişinin gönlündeki şerri ve kötülüğü gidermesini niyaz eder. Hz. Muhammed'in duası kabul olur. Süvari, kılıcını kaldırıp Hz. Ali'yi öldüreceği sırada Allah'tan süvariye hidayet erer ve süvari kılıcı elinden atıp ağlamaya başlar. Orada şehadet getiren süvari, Hz. Ali'ye saygı gösterisinde bulunarak yüzünü yere vurur. Hata yaptığını söyleyip Hz. Ali'den af diler. Hz. Ali süvarinin adını sorar ve "Mukasfer" cevabını alır. Hz. Ali Mukasfer'e Zülfikar'ı, Döldül'ü, Kanber'i alıp götürmesini ve şâha, Hz. Ali'yi öldürdüğünü ve başını kestiğini ama kesik baş şişip koktuğu için yolda bıraktığını; Kanber, Zülfikar ve Döldül'ü getirdiğini söylemesini isteyerek Mukasfer'e yol gösterir. Bunları görürse Şâh Kutûl'un kızını kendisine vereceğini ifade eder. Hz. Ali emanetlere iyi bakmasını, kırk gün sonra gelip emanetleri alacağını söyledikten sonra onları uğurlar.

Mutlu bir şekilde yola çıkan Mukasfer ve yanındakileri Hâver'de Şâh Kutûl karşılar. Mukasfer hemen attan iner ve şâha saygı gösterisinde bulunur. Şâh karşılama merasiminden sonra tahtına oturup Mukasfer'e gurbette ne yaptığını, hâlinin nasıl olduğunu sorar. Mukasfer

cevabında Ali'nin başını kesip Ali'yi öldürdüğünü söyler. Şâh, Ali'nin başının nerede olduğunu sorar. Mukasfer başı eyere astığını, başın şişip koktuğunu bu yüzden yolda bıraktığını ifade eder; ardından Zülfikar, Düldül ve Ali'nin dostu Kanber'i gösterir. Bu sırada Düldül'ü kimse zapt edemez, Düldül yaklaşık kırk seyisi öldürür. Zülfikar'ı ise kimse kınından kıpırdatamaz. Bunu gören şâh, Kanber'e bunları yanına almasını emreder. Kanber, Düldül ve Zülfikar bir evde hazin bir şekilde kalmaya başlarlar. Bu arada Mukasfer muradına erer ve şâhın kızıyla evlenir. Yedi gün düğün yapılır. Şehrin halkı nimete doyar.

Medine'de ise mutluluk yerine hüznü vardır. Zira Kanber'in ailesi Kanber'in yokluğundan muzdariptir. Hz. Ali, Kanber'in karısının ağladığını görür. Kanber'in karısı gözünden yağmur gibi yaş dökmektedir. Kanber'in akrabaları, Hz. Ali'nin huzuruna gelip Kanber'in yirmi gündür kayıp olduğunu iletir ve durumunu sorarlar. Hz. Ali ise vadenin yakın olduğunu yakında Kanber'in geleceğini söyler, ardından bu durumu çözmek için Hz. Muhammed'in huzuruna varır ve zamanın dolduğunu, artık Kanber'i getirmek gerektiğini söyleyerek Hz. Muhammed'den izin ister. Bunun üzerine, Hz. Muhammed ashabına Ali ile kimin beraber gitmek istediğini sorar. Amr Hz. Ali ile yoldaşlığı kabul eder. Hz. Muhammed, Hz. Ali ile kimler yoldaş olmak ister, sorusunu bir daha yöneltir. Amr-ı Madîkerib, Mâlik Eşter, Sa'd-ı Vakkâs ve Talha Ebu'l-Hüseyn yoldaşlığı kabul eder.

Hz. Muhammed'in izni sonrası beş sahabe ve Hz. Ali olmak üzere toplam altı kişi, Medine şehrinden Hâver'e doğru yola koyulurlar. Bir iki gün yolculuktan sonra zaten az olan azıklarını tüketirler. Amr ise gidilecek mesafeyi hesaba katıp yanına biraz daha fazla azık aldığı için yanındaki azıktan yemeye başlar. Amr'ın ekmek yediğini gören Sa'd-ı Vakkâs, diğerlerine durumu haber verir ve Amr'ın yanına gelip biraz ekmek ister. Bir parça ekmek veren Amr'a, Sa'd-ı Vakkâs bunun yetmeyeceğini söyleyerek biraz daha ekmek vermesini söyler. Mâlik Eşter de ekmek yendiğini görünce gelip ekmek ister. Amr bir parça ekmek de Mâlik Eşter'e verir. Amr yolun uzak olduğunu, kanaat etmek gerektiğini ifade eder. Sa'd-ı Vakkâs, ekmeği fazla vermediği için Amr'a okla hücum eder. Hz. Ali'ye Amr'ı ekmeği olduğu hâlde vermediği konusunda şikâyet eder. Hz. Ali Amr'ı yanına çağırır ve ekmeği olup olmadığını sorar. Evet, cevabı alınca ekmeği vermesini rica eder. Bunun üzerine Amr dört ekmeği dördüne pay eder. Ekmeği yedikten sonra, o gün gündüz ve gece yol kat edip ertesi gün Hâver'e varırlar.

Hz. Ali yoldaşlarına her birinin farklı kapıdan şehre girmesini tembihler. Bu talimat gereği, her biri farklı kapıdan şehre girip meydana gelir. Mâlik Eşter et, ekmek ve türlü yiyeceklerle dolu bir pazarın kurulu olduğunu görür. Karnı aç olduğundan yemeğe el uzatınca dükkân sahibi ona taşla hücum eder. Taş attığını gören Mâlik, dükkân sahibinin başını gövdesinden ayırır. Ardından halk da olaya karışır ve Mâlik onlarla da çarpışır. Bu arada iyice de karnını doyurur. Halk Mâlik'e taş, ağaç atar. Bu arada meydana gelen Mâlik, Hz. Ali'yi görür ve selam verir. Halayıklar olayın ne olduğunu anlamaya çalışırken meydana Mâlik ile beraber üç kişiyi görürler. Bu durumu sultana haber etmenin doğru olduğu kanaatine varıp Şâh Kutül'a haber verirler. Durumu öğrenen Şâh Kutül hâciblere emreder ve bunların kimler olduğunu hâciblerden öğrenmelerini ister. Hâcibler gelip bunlara kim olduklarını, buraların Şâh Kutül'un mülkü olduğunu söyleyip şehre bu fitneyi kimin yaydığını sual ederler. Amr bezirgân olduklarını söyleyince hâcibler, yerlerinin kervansaray olduğunu burada meydan içinde niçin konakladıklarını sorarlar. Amr ise cevaben kervansaraya sığamayacaklarını söyler. Bunun üzerine hâcibler savaş edenlerin kim olduklarını sorup tehditler savurur. Savaş edenin Mâlik olduğunu öğrenip Mâlik'in sert bakışların görünce korkup saraya dönerler. Hâcibler Şâh Kutül'a şahısların, yükleri kıymetli cevherler olan saygın tacirler olduğunu söyler. Bunu duyan Şâh Kutül vezirine, gidip bu tacirlerin durumunu tam anlamıyla öğrenmesini emreder. Vezir Hz. Ali'nin yanına gelir ve saygı ile selam verir. Vezir, Şâh Kutül'un selamını iletir ve şâhın onları huzura çağırdığını ifade eder. Vezir, Hz. Ali'ye adını sorar ve Hz. Ali, adının Nasreddin ve aslının Arap olduğunu söyler. Ardından Hz. Ali, Amr-ı Madîkerib, Mâlik Eşter, Amr, Muhsin vezirle beraber sarayın yolunu tutarlar.

Saraya geldiklerinde kapıdaki muhafızlar silahlarını almak ister. Bunun üzerine Hz. Ali birçok sultanın sarayına girdiklerini ve bu şekilde silahlarının alınmadığını vurgular ve ardından yanındakilere “geri dönüyoruz” diye talimat verir. Bunu duyan vezir, muhafızlara zaten beş kişi olduklarını, bir sorun teşkil etmeyeceğini söyleyerek içeri giriş müsaadesi alır. Hz. Ali herhangi bir selam vermeden şâh katına girer ve Şâh Kutûl’a saygı davranışı yapmaz. Oturmak için yer isteyen Hz. Ali, bu arada sarayı gözlemlemektedir. Tahtın yanında altın bir kürsü olduğunu gören Hz. Ali, bunun Mukasfer’in kürsüsü olduğunu anlar ve oraya oturur. Bunu gören Şâh Kutûl vezirine “bu ne saygısızlık” diye serzenişte bulunarak heybetinin yüz pehlivan gibi olduğunu söyleyerek bunlardan korktuğunu dile getirir. Vezir ise şâha korkmaması gerektiğini, sadece beş kişi olduklarını, bu kadar az kişiden bir tehlike gelmeyeceğini, Arab’ın erkân ve saygı anlayışının ancak bu kadar olduğunu vurgular. Ansızın Mukasfer içeri girer ve kürsü üstünde Hz. Ali’nin oturduğunu görür. Hz. Ali’ye, etraftakilere çaktırmadan işaret yoluyla selam verir. Hz. Ali de gizli bir şekilde selamını alır. Mukasfer’in oturması için bir kürsü daha getirilir. Akabinde Şâh Kutûl yiyecek ve içecek getirilmesi hususunda emir verir. Birçok lezzetli yemek getirilir ve sofraya kurulur. Özellikle Mâlik Eşter ve Amr-ı Madîkerib bu nimetlerden çokça yer. Hz. Ali yemez ve bu durum Şâh Kutûl’un dikkatini çeker. Şâh niçin yemediğini sorar ve gündüz oruç tuttuğu cevabını alır. Sultan bunları gözlemeye devam eder ve nimete dua etmediklerini fark eder, vezire sebebini sorar. Vezir de Arap’tan böyle davranışlar beklemenin yersiz olduğunu dile getirir. Şâh Kutûl vezirden, bunlara nereli olduklarını ve Ali’yi tanıyıp tanımadıklarını sormasını ister. Vezirin sorusuna Hz. Ali, Medineli tacirler oldukları cevabını verir. Bunun üzerine Şâh Kutûl Hz. Ali’nin orada olup olmadığını, damadının onu öldürdüğünü ve Zülfikar ve Döldül’ü beraberinde getirdiğini, Kanber’i ise esir ettiğini söyler. Hz. Ali; Zülfikar, Döldül ve Kanber’in burada olduklarını gözleriyle görmek istediklerini söyler. Şâhin emriyle Zülfikar, Döldül ve Kanber oraya getirilir. Kanber Hz. Ali’yi görünce gizlice selamını verir. Hz. Ali Zülfikar’ı isteyince Kanber Hz. Ali’ye kılıcı verir.

Hz. Ali kınından Zülfikar’ı çekince kimliğini açıklayarak Şâh Kutûl ve yanındakileri imana davet eder. Putperest Şâh Kutûl bunu kabul etmez. Bunun üzerine savaş başlar; Hz. Ali ve yanındakiler, imana gelenleri sağ bırakıp diğerlerini öldürürler. Hâver mülkünü kâfirden temizlerler. Savaştan sonra Hz. Ali, Hâver’i Mukasfer’e verir ve onu padişah ilan eder. Hz. Ali Hâver şehrinde Hz. Muhammed şeriatını hâkim kılar. Kiliseler yıkılır, yerine mescitler yapılır. Hz. Ali ve yoldaşları, Kutûl’un hazinelerini ve diğer malları alıp Medine’ye döner, mal ve hazineleri Hz. Muhammed’e sunarlar. Söz konusu mal ve hazineler Hz. Muhammed tarafından Medine’deki fakirlere dağıtılır.

3.4. Cenknâme’nin Şahıs Kadrosu

3.4.1. Tarihi Gerçekliği Olan Şahıslar

a. Hz. Muhammed

Hz. Muhammed İslam peygamberidir. 571 yılında Mekke’de doğmuştur.³⁵ *Cenknâme*’de Hz. Muhammed’in diğer ismi olan Mustafa ismi daha çok kullanılmıştır. Bazen “resûl”, “Resûl-ı Kirdigâr”, “Tanrı’nın peygamberi”, “Nebiyallah” gibi ifadeler de metinde yer almıştır. Hikâyenin başında Hz. Ali rüya görür ve gördüğü rüyayı ilk olarak Hz. Muhammed’e söyler. Birçok cenknâmede olduğu gibi Hz. Muhammed olayın merkezindedir. Her ne kadar ana karakter olmasa da problemlerin çözümünde başrol oynar. Hz. Ali, Mukasfer’in kendisini katletmesinden Hz. Muhammed’in duasıyla kurtulur. Aslında bu durumun asıl sebebi, hikâyenin ana karakteri kim olursa olsun Hz. Muhammed’in ondan üstün olduğu mesajını vermektir.³⁶

³⁵ Mustafa Fayda, “Muhammed”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 30, (İstanbul: TDV Yay., 2005), 409.

³⁶ Maşallah Kızıltaş, “Şairi Bilinmeyen Manzum Bir Hz. Ali Cenknâmesi: Hz. Ali’nin Melik ile Cengi”, *Edebi Eleştiri Dergisi* V(1), (2021): 66.

Cenknâme'de Kanber, Düldül ve Zülfikar'ı kurtarmak için Hz. Muhammed'den izin alınır. Hz. Muhammed hikâyede tek otorite konumundadır. Ayrıca, birkaç beyitte Hz. Muhammed'e salavat getirilmesi de istenir:

*Ger dilersen sen dahı ol devleti
Vir şalāvāt Muştafā'ya sen katı (4)*

b. Hz. Ali

600 yılında doğduğu rivayet edilmektedir. Babası Hz. Muhammed'in amcası Ebu Talib, annesi Fatıma bint Esed b. Hâşim'dir. Ebu Talib'in en küçük oğludur. Mekke'deki kıtlık üzerine Hz. Muhammed, amcası Ebu Talib'in yükünü hafifletmek için onu himayesine almıştır. Hz. Ali beş yaşından hicrete kadar onun yanında kalmıştır. Hz. Muhammed'in peygamber olduğuna ilk inananlardandır.³⁷ Hz. Muhammed'in Medine'ye hicreti sırasında onun yatağına yatmak suretiyle müşriklere karşı ilk mücadeleye giren Hz. Ali, katıldığı savaşlarda Hz. Muhammed'in sancaktarlığını yapmış, komuta mevkiinde bulunmuştur.³⁸ Bu durum, Anadolu ve diğer İslam coğrafyalarında Hz. Ali ile ilgili kahramanlık hikâyelerinin anlatılmasının sebeplerinden biridir.

Cenknâme'de Hz. Ali için Şîr-i Hudâ, Şîr-i Hak, Şîr-i Ner, Şîr Alî, Arslan Veli, Tanrı Arslanı, Şîr-i Cihân gibi Hz. Ali'nin "Allah'ın aslanı" lakabını ön plana çıkaran ifadelerden başka; Emirü'l-müminîn, pâk-ı dîn, Aliyü'l-Murtezâ, Şâh-ı Merdân gibi ibareler de kullanılmıştır. Hz. Ali hikâyede ana karakterdir. Olay örgüsü onun etrafında şekillenir.

c. Beş Sahabe

Cenknâme'de Kanber, Düldül ve Zülfikar'ı Şâh Kutül'un elinden kurtarmak için Hz. Ali ile beraber Hâver'e giden beş sahabelerden bahsedilmiştir. Hz. Ali'yi tek başına göndermek istemeyen Hz. Muhammed'in "Ali ile kim gitmek ister?" çağrısından sonra beş sahabe onunla beraber yola çıkmıştır. Söz konusu sahabelerin tarihteki yerine bakıldığında hepsinin savaşçı kimlikleriyle ön plana çıktığı görülmektedir. Bu kişiler, *Cenknâme*'de Hz. Ali ile beraber Şâh Kutül'a karşı savaşmıştır:

*Beş şahābe 'Alî ile altı yār
Hâverān mülkine bel bağladılar (163)*

c.1. Sa'd B. Vakkas

592 yılında Mekke'de doğmuştur. İslamiyet'in ilk yıllarında Müslümanlarla alay eden bir müşriki yaraladığı için İslam uğruna ilk kan akıtan kişi olarak tarihe geçmiştir. Hz. Muhammed'den önce Medine'ye hicret etmiştir.³⁹ Bedir ve Uhud Savaşlarıyla başlayan Sa'd'ın cengâverliği, Müslümanların giriştikleri diğer savaşlarla da devam etmiştir. Tecrübesinden ötürü çeşitli savaşlarda kumandanlık yapan⁴⁰ Sa'd B. Vakkas, Hz. Ali ile Hâverân'a giden diğer beş sahabe gibi *Cenknâme*'de de savaşçı kimliğiyle ön plandadır.

c.2. Mâlik Eşter

Yemen asıllı Mezhic kabilesine mensuptur. Yermük Savaşı'nda bir gözünü kaybettiği için "Eşter"⁴¹ lakabıyla anılmıştır.⁴² Hz. Osman'ın öldürülmesi üzerine Medine'ye gelerek Hz. Ali'ye biat etmiştir. Bizanslılara karşı savaşan, Cemel Vakası'nda bulunan ve Mısır valiliği görevini de bir müddet icra etmiş olan Mâlik Eşter, Muaviye'nin adamları tarafından öldürülmüştür.^{43 / 44}

³⁷ Ethem Ruhi Fığlalı, "Ali", *İslam Ansiklopedisi*, C. 2, (İstanbul: TDV Yay., 1989), 371.

³⁸ Çetin, *Türk Edebiyatında*, 155.

³⁹ İbrahim Hatiboğlu, "Sa'd b. Ebû Vakkâs", *İslam Ansiklopedisi*, C. 35, (İstanbul: TDV Yay., 2008), 372.

⁴⁰ Çetin, *Türk Edebiyatında*, 225.

⁴¹ "Göz kapakları ters çevrilmiş" manasında.

⁴² Abdülkerim Özaydın, "Eşter", *İslam Ansiklopedisi*, C. 11, (İstanbul: TDV Yay., 1995), 486.

⁴³ Ölüm yılında ihtilâflar vardır. Kaynaklar 657, 658 veya 659 yıllarını işaret etmişlerdir (Özaydın, "Eşter", 486).

⁴⁴ Çetin, *Türk Edebiyatında*, 242-3.

H. Muhammed peygamber olmadan önce doğmasına rağmen H. Muhammed'i görememiş olan Mâlik Eşter'in,⁴⁵ *Cenknâme*'de H. Muhammed'in bulunduğu ortamda yer aldığı görülmektedir. Hâver mülküne gitmek için sefere çıkmaya hazırlanan H. Ali'ye, H. Muhammed'in çağrısı sonrası Mâlik Eşter de eşlik etmiştir:

Resûl eydür dahı kimüñ 'aşk[ı] var

Kim 'Alî'ye bile yoldaşlık ider

Durdı yirinden 'Amır Ma'dikerib

Mâlik Eşter Sa'd-ı Vaqqâş-ı 'Arab (160-161)

c.3. Amr

Cenknâme'de sahabe olduğu ifade edilmiştir. "Amr-ı mâ" olarak isimlendirilmiş olan Amr'ın tarihteki hangi "Amr" olduğu belirgin değildir. Bu durumla ilgili *Cenknâme*'de sahabe olmasından başka herhangi bir ipucu mevcut değildir. Sahabe olmasına binaen bu kişinin Amr b. As olması sonucuna kesin olmamak kaydıyla varılabilir. Lakin bu sonuç sadece bir tahmindir.

'Alî eydür sen bile gel 'Amr-ı mâ

İki cihânda zindegâni 'Amr-ı mâ (159)

c.4. Amr-ı Ma'dikerib

Amr b. Ma'dikerib, Yemen'deki Mezhic kabilesinin Zübeyd koluna mensuptur. Cahiliye devrinde doğmuş, H. Muhammed'in İslamiyet'i yaydığını öğrenince Medine'ye gelip H. Muhammed'le görüşüp Müslüman olmuştur. Yiğitliğinden dolayı kendisine "Arap cengâveri" unvanı verilmiştir. Nihâvend Savaşı'ndaki hezimetini zafere çevirenlerin başında gelen Amr'ın, bu savaşta aldığı yara iyileşmemiş ve bu yaradan dolayı 641'de vefat etmiştir.⁴⁶ *Cenknâme*'de, H. Ali ile Hâver'e sefere giden beş sahabeden biri olarak yerini almıştır.

c.5. Talhâ Ebu'l-Hüseyin

Cenknâme'ye göre Hâver mülküne sefere çıkan beş sahabeden biridir. Yaptığımız araştırma neticesinde, bu isimde bir sahabeye rastlanmamıştır. *Cenknâme*'de sadece sahabe olduğu malumatı verilen bu kahramanın; İslamiyet'i ilk kabul edenlerden, H. Muhammed'in yakınında bulunan, onun dönemindeki bütün savaşlara katılan ve bazı cenknâmelerin şahıs kadrosunda yer alan⁴⁷ Talha b. Ubeydullah olma ihtimali vardır. Tabii, bu sadece bir tahmindir.

d. Muhsin

Cenknâme'de Muhsin isminde bir şahıstan bahis vardır ve bu şahıs, *Cenknâme*'nin sonuna doğru Hâver'de birden ortaya çıkmıştır. Bu şahsın *Hâverânnâme*'de H. Ali'nin oğlu olarak geçen⁴⁸ "Ebu'l-Muhsin" olma ihtimalini akla getirmektedir. Ebu'l-Muhsin'in tarihte yer alan bir kişilik olup olmadığı konusu kesin değildir. Çetin'e göre H. Ali'nin Ebu'l-Muhsin adında bir çocuğu yoktur.⁴⁹ Kaynaklarda ise "Muhassin" isminde H. Fatıma'dan doğma bir çocuğunun olduğu ve çocuğun doğduktan sonra öldüğü rivayet edilmektedir.⁵⁰ Muhtelif H. Ali cenknâmelerinde yer alan "Ebu'l-Muhsin" isimli kişinin bu çocuktan mülhem olarak hikâyelerin şahıs kadrosuna alınmış olabileceği muhtemeldir. Ayrıca, Ebu'l-Muhsin *Kan Kal'ası Cengi*'nde H. Ali tarafından Müslüman edilen Geylan padişahının oğlu Ebu'l-Hüseyin'in İslamiyet'i kabul ettikten sonra aldığı isimdir. *Kan Kal'ası Cengi*'nde, Ebu'l-Muhsin'in H. Ali tarafından evlat edinildiğine dair bilgilere de yer verilmektedir.⁵¹

⁴⁵ Özeydin, "Eşter", 486.

⁴⁶ H. Ahmet Sezikli, "Amr b. Ma'dikerib", *İslam Ansiklopedisi*, C. 3, (İstanbul: TDV Yay., 1991), 88.

⁴⁷ Çetin, *Türk Edebiyatında*, 228.

⁴⁸ Çetin, *Türk Edebiyatında*, 199.

⁴⁹ Çetin, *Türk Edebiyatında*, 199.

⁵⁰ İlyas Üzüm, "Muhassin b. Ali b. Ebû Tâlib" *İslam Ansiklopedisi*, C. 31, (İstanbul: TDV Yay., 2020), 21.

⁵¹ Çetin, *Türk Edebiyatında*, 200.

Şâh Kutûl ile Hz. Ali Cengi'nde Muhsin, Hâver şehrinde birden ortaya çıkmıştır. Sefer başlangıcında beş sahabe ile beraber yola çıkmamış ve adı daha önce hiç zikredilmemiştir. Hikâyeye Hâver şehrinde savaşa girmeden önce şâhın sarayına giderken dâhil olmuş ve daha sonra kendisinden hiç bahsedilmemiştir:

*Mâlik Eşter 'Amr u Muhsin bile
Şâh 'Alî vezîr ile girdi yola (255)*

e. Kanber

Hız. Ali'nin siyahi, sadık kölesidir. Daha sonra azat edilmiştir. Haccac-ı Zalim tarafından şehit edilmiştir. Hız. Ali'nin halifeliği sırasında hâcibliğini yapmıştır.⁵² *Cenknâme*'de vakanın kilit noktasında yer almıştır. Zira Mukasfer, Hız. Ali'yi öldürdüğü yalanına Şâh Kutûl'u inandırmak için Hız. Ali'nin de izniyle Kanber, Zülfikar ve Düldül'ü beraberinde Hâverân'a götürmüştür. Olay örgüsünün gelişimindeki en önemli nokta, Kanber'in eşinin ayrılıktan dolayı döktüğü gözyaşları, ailesinin Hız. Ali'ye Kanber'in nerede olduğunu sorması ve Hız. Ali'den onun getirilmesini istemesidir. Çünkü bu talepten sonra Şâh Kutûl'un ülkesi Hâverân'a sefer başlayacak ve Şâh Kutûl mağlup edilecektir:

*Gördi Kanber 'avratın ol şîr-i Hağ
Kan döker gözden yire yağmur sebğ*

*Kanber ehli geldi 'Alî katına
Şordı Kanber'üñ hâli ahvâli ne*

*İşbu gündün yigirmi gündür tamâm
Kanı Kanber kanda 'aceb yâ imâm (147-148-149)*

f. Cenknâme'de İsmi Zikredilen İslam Büyükleri

Cenknâme'de Hız. Ebubekir, Hız. Ömer, Hız. Osman ile Hız. Ali'nin çocukları Hız. Hasan ve Hız. Hüseyin'in de isimleri zikredilmiştir. Bu tarihî / dinî şahsiyetler, *Cenknâme*'de önemli bir rol üstlenmemişlerdir. Mukasfer'in Hız. Ali'yi öldüreceği sırada Allah'ın emriyle Cebrail bu durumu Hız. Muhammed'e haber verdikten sonra Hız. Ali'nin vaziyetine bakmak için Hız. Muhammed'le mescit damına çıkarlar. Ayrıca, Hız. Ali Mukasfer'e Hız. Muhammed'i tanıtırken de Hız. Ebubekir, Hız. Ömer ve Hız. Osman'dan bahsetmiştir. Söz konusu dinî / tarihî şahısların *Cenknâme*'deki varlıkları bundan ibarettir:

*Ol Ebubekir 'Ömer 'Osmân ile
Hem Hasan [u] Hüseyin gelsün bile*

*Çık imdi mescid tamı üstine
Bir nazar kıl ol Çalap'ın dostına*

*Tâ ki göresin 'Alî ne işdedür
Ne konuklukda nice cünbüşdedür (85-86-87)*

*Ol süvâr eydür işit iy şîr-i ner
Ol Muhammed'den bize virgil haber*

*Bir vezîri varmış Ebubekr adı
Muhtesibine 'Ömer dirler didi*

*Bir dahı 'Osmân aña key yâr imiş
Güyegüsü Haydar-ı Kerrâr imiş (31-32-33)*

3.4.2. Tarihî Gerçekliği Olmayan Kurgusal Şahıslar

Cenknâme'de tarihî bir gerçekliğe sahip olmayan muhayyel kişilikler de yer almıştır:

⁵² İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü* (İstanbul: Kapı Yay., 2011), 256.

a. Mukasfer

Hikâyenin Hz. Ali'den sonraki en önemli role sahip kişisidir. Mukasfer'in, amcası oğlu olan Şâh Kutûl'un kızını almak için Hz. Ali'yi öldürmesi gerekmektedir. Çölde Hz. Ali ile karşılaşır ve çarpışır. Hz. Ali onu mağlup etse de ona acır ve sevdiği kızı alması için onunla beraber plan yapar. Plana göre Mukasfer Şâh Kutûl'a, Hz. Ali'yi kafasını keserek öldürdüğünü ve kestiği kafasını koktuğu için yolda attığını söyleyecektir. Mukasfer, Şâh Kutûl'un bu hileye inanması için de Kanber, Zülfikar ve Düldül'ü beraberinde götürecektir.

Mukasfer, *Cenknâme*'nin başında süvari olarak çölde görüldüğü esnada ayrıntılı şekilde tasvir edilmiştir. Bu tasvire göre Mukasfer'in boyu minare gibi uzundur; kolları çınar ağacının dallarına, gözleri kan dolu çanağa benzemektedir; sesi savaşlarda çalınan davul gibidir; süngüsü otuz arşın, gürzü ise üç bin batmandır:

*Başı bir künbet gibi kaddi menâr
Kolları mænenddi şan şâh-ı çenâr*

*Ŧas-ı pür-hûn gibi iki gözleri
Kûs-ı harbi gibi gümriür sözleri*

*Otuz arşun idi sügüsü [.....]
Şaykal urmuş sügüye pülât-ı çîn*

*Gürzi üç biñ batman [.....]
Kılıcınıñ fi 'li beñzerdi oda (18-19-20-21)*

Hz. Ali ile Mukasfer'in *Cenknâme*'nin başındaki mücadelesinden sonra Hz. Ali Mukasfer'i yenmiş, akabinde Mukasfer'in ağladığını görünce ona merhamet edip sevdiği kızı alması için Mukasfer'den kendisini öldürmesini istemiştir. Hz. Ali'yi öldüreceği sırada, Hz. Muhammed'in duası ile Mukasfer'in kalbine hidayet gelmiş, Mukasfer hatasının farkına varıp hemen orada Müslüman olmuştur. Hikâyenin sonunda Hz. Ali, Hâverân'ı Mukasfer'e vermiştir:

*Süvâr kaldırdı kolın tâ kim ura
Ol seĦâvet kânı şâhı öldüre*

*İrdi ol şaĦşa hidâyet Tañrı 'dan
Çâk idüben yakasın kıldı fiğân*

*Nür ile tıldı tamâm içi taşı
Atdı elinden kılıç dökdi yaşı*

*Küfri gitdi sıdık ile döndi HaĦ'a
Çıksun ol göz kim saña egri baĦa (97-98-99-100)*

b. Şâh Kutûl

Hâverân / Hâver mülkünün şâhidir. Menfi bir yapıya sahiptir. Hz. Ali'yi öldürmesi karşılığında kızını Mukasfer'e vermeyi vaat etmiştir. Hz. Ali ve beş sahabeyle yaptığı savaşı kaybetmiş ve Müslümanlığı seçmemiş, bu nedenle öldürülmüştür. Sonuç olarak padişahı olduğu ülkesi de Mukasfer'in eline geçmiştir.

c. Vezir

Şâh Kutûl'un veziridir. İsmi zikredilmemiştir. *Cenknâme*'de önemli bir görev yüklenmemiştir. Hz. Ali ve beş sahabe Hâverân'a geldiklerinde Şâh Kutûl tarafından gelen kişilerin kim olduğu ile ilgili araştırma yapması için görevlendirilmiştir.

3.5. Zaman

Hikâyeye göre, Hz. Muhammed ve yanındakiler Medine'de ikamet etmektedirler. Dolayısıyla hikâyenin vaka zamanının hicretten sonra olduğu sonucuna varılabilir. Hz.

Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicreti miladi 622 yılında olduğuna göre vaka zamanı, 622 ile Hz. Muhammed'in vefat ettiği 632 yılları arasına konumlandırılabilir. Vakanın ne kadar sürdüğü, tam olarak hangi tarihte gerçekleştiği belli değildir. Olaylar genelde gündüz vakti geçmektedir. Lakin Hâverân'a yapılan yolculuğun gece de yapıldığı ifade edilmiştir:

*Ol gün [ü] gice bile girdiler
İrtsi Haver mülkine irdiler (196)*

Cenknâme'de bir-iki gün, yedi gün gibi ifadelerin kullanıldığı görülmektedir. Muhtemelen günden kastedilen yirmi dört saatlik zaman dilimidir:

*Bir iki gün girdiler azıkları
Az idi yindi tamām oldu varı (167)*

*Yidi gün düğün temāşā eyledi
Şehr halkuñ ni 'met ile toyladı (144)*

3.6. Mekân

Kapalı / iç mekân olarak⁵³ Şâh Kutûl'un sarayı mevzu edilmiştir. Saray ayrıntılı olarak betimlenmemiş, sadece içerideki kıymetli taşlarla süslü altın kürsünün küçük bir tasviri yapılmıştır:

*'Alî oturmağa bir yir istedi
Sarāyı çev çevre hep gözledi*

*Gördi taht yanında altun kürsî var
Kıymetli taşlarla itmişler nişār (269-270)*

Açık / dış mekân olarak⁵⁴ mescit damı, çöl gibi yerler zikredilmiştir. Hikâyenin başında gece dehşetli bir rüya gören Hz. Ali, sabahleyin atna binip çöle doğru gitmiştir, Hz. Ali ve Mukasfer'in durumu ise mescit damından gözlenmeye çalışılmıştır. Bu mekânlar sadece isimleriyle zikredilmiş, tasvirleri yapılmamıştır:

*Çünkü şahrāyı gezüp gördi tamām
Geşt itdi küh [u] şahrāyı imām (16)*

3.6.1. Cenknâme'de Zikredilen Bazı Şehir İsimleri

a. Medine

Cenknâme'de Hz. Muhammed ve ashabının Medine'de ikamet ettiği anlaşılmaktadır. Medine Hz. Muhammed ve diğer Müslümanların 622 yılında hicret ettiği şehirdir. Arap yarımadasının batısında Hicaz bölgesinde Kızıldeniz kıyısına yaklaşık 130 km., Mekke'ye ise 350 km. uzaklıktadır.⁵⁵ Medine ile ilgili bilgi verilmemiş, sadece birkaç beyitte zikredilmekle yetinilmiştir:

*Bu Medîne ol Muhammed şārıdur
Ol kâfirleri cihāndan arıdur (26)*

b. Hâver / Hâverân

Bu yer, Şâh Kutûl'un padişahı olduğu şehirdir. Muhayyel bir yerdir.⁵⁶ Hz. Ali ve beş sahabe tutsak olan Kanber, Zülfikar ve Düldül'ü kurtarmak için bu şehre sefere giderler. Orada Şâh Kutûl ve halkı bozguna uğrattır ve şehir Mukasfer'e verilir. *Cenknâme* bu cihetiyle

⁵³ Mehmet Bakır Şengül, "Romanda Mekân Kavramı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/11, (2010): 533.

⁵⁴ Şengül, "Romanda Mekân Kavramı", 533.

⁵⁵ Nebi Bozkurt ve Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Medine", *İslam Ansiklopedisi*, C. 28, (Ankara: TDV Yay., 2003), 305.

⁵⁶ Çetin, *Türk Edebiyatında*, 142.

Hâver-nâme / Hâver-zemîn cenklere benzemektedir.⁵⁷ Hikâyede Hâver'in özelliklerine dair tasvirler yer almamıştır. Şehrin nitelikleri hakkında herhangi bir malumat yoktur:

*Geldi bu şehir-i Hâver'e meger
Muştucılar şâh[a] virdiler haber (118)*

*Beş şahâbe 'Alî ile altı yâr
Hâverân mülkine bel bağladılar (163)*

3.7. Toplumsal ve Doğal Yaşamla ilgili Unsurlar

3.7.1. Şehir Yaşamı

Eskiden şehrin kontrolünü ve güvenliğini sağlamak için şehirlerin muhtelif yerlerine kapılar konur ve şehre giren ve çıkanlar bu kapılardan geçmek zorunda bırakılırdı. *Cenknâme*'de Hâver şehrinin de bu özellikte olduğu görülmektedir. Hz. Ali ve sahabeler Hâver'e ulaştığında Hz. Ali, şehre herkesin farklı kapılardan girmesini, meydana buluşulmasını istemiştir.

*Ol gün [ü] gice bile gitdiler
İrtesi Hâver mülkine irdiler
'Alî eydür bunlara her biriñüz
Şehr içine bir kapudan giriñüz (196-197)*

Hâver ile ilgili diğer bir husus şehrin meydanıdır:

*Çün giresüz toğru meydâna gidüñ
Burada dağuluñ anda cem' olun (198)*

Cenknâme'deki şehir yaşamıyla ilgili diğer bir unsur, Şâh Kutûl'un sarayıdır. Saraylar eskiden şehir yaşamının önemli bir parçasıydı. Zira şehirler buradan yönetilirdi. *Cenknâme*'de de Hâver'in yönetim merkezinin Şâh Kutûl'un sarayı olduğu görülmektedir. Hz. Ali ve sahabeler Hâver'e girdikten sonra halkın dikkatini çekmiş ve sonrasında şehrin merkezi olan saraya davet edilmişlerdir. Sarayın ciddi bir şekilde korunduğu, kapıcıların Hz. Ali ve yanındakilerin silahlarını almak istemelerinden anlaşılmaktadır:

*Çün bular sarây katına geldiler
Kapucu silâhların almağ diler (257)*

Şehir yaşamına ilişkin pazar ve dükkânlar da dikkati çekmektedir. Hz. Ali ve sahabeler, Hâver'e girdiklerinde aç olduğundan dükkân ve pazarlardaki yiyecekleri almak istemişlerdir:

*Mâlik Eşter gördi bir bāzār ulu
Et [ü] etmek dürlü ni 'met toptolu (200)*

*Kapdı bir dükkândan etmek birinden et
Şehir kavmi Mâlik'e urdı âlet (203)*

3.7.2. Savaş Unsurları

Bilindiği üzere *cenknâme* türünün en önemli yönü, olay örgüsünün temelinde savaşların olmasıdır. Bu nedenle *cenknâmelerde* savaşlara dair birçok bilgi yer almıştır. *Şâh Kutûl ile Hz. Ali Cengi*'nde de eskiden savaşlarda kullanılan aletlere dair malumatlara rastlanmaktadır. Bunlardan en önemlisi, Hz. Ali'nin kılıcı olan Zülfikar'dır. Zülfikar hikâyede bir savaş aleti gibi değil, hikâye kahramanı gibi telakki edilmiştir.⁵⁸ Öyle ki, Zülfikar rehin verilerek belli bir süre Hâver'de tutsak edilmiştir.

⁵⁷ Atılay, "Kitâb-ı Hâver-nâme'nin", 178.

⁵⁸ Kızıtaş, "Şairi Bilinmeyen", 69.

Zülfikar dışında süngü, gürz, kalkan, kılıç, Hindî kılıç, kement, hançer gibi savaş aletlerinden de bahis vardır.

3.7.3. Yiyecek ve İçecekler

Hâver şehrinin meydanındaki dükkânlarda köftelü aş, çorba, et, ekmek gibi yiyecekler mevcuttur. Hz. Ali ve beş sahabe, Hâver'e yolculuk yaparken yanlarında bulunan ekmekten seyahat süresince yemiştir:

'Alî eydür etmegüñ var mı i yâr
'Amr eydür belî vardur iy nâmdâr (188)

Çapdı birinden dahı köftelü aş
İtdi ol bazar içinde çok şu aş

Aşçınıñ kazanuna depme urur
Bir nefesde çorbasin[ı] sömürür (205-206)

Şâh Kutül, sarayında Hz. Ali ve yanındakileri ağırlarken onlara birçok nimet sunmuştur. Zerde,⁵⁹ pirinç, yağ, helvâ, söğüş, kalye,⁶⁰ biryân,⁶¹ kuş eti ve şerbet bunlardandır:

Çanağ ile sömürürler aşları
Kalye vü biryânları vü kuşları (286)

3.7.4. Günlük Yaşamda Kullanılan Eşyalar

Cenknâme'de çanak, kürsü gibi günlük yaşamda kullanılan insanların hayatlarını kolaylaştırıcı eşyalar da zikredilmiştir:

Çıkarup altun gümüş çanakları
Diñle imdi nicedür hem işleri (282)

3.7.5. Hayvanlar

Cenknâmelerin çoğunda Hz. Muhammed tarafından Hz. Ali'ye hediye edilen ester cinsi dişi katır olan Düldül,⁶² olay örgüsünde yerini almıştır. Cenknâme'de de aynı durum söz konusudur. Düldül hikâyede hikâye kahramanı gibi ele alınmış,⁶³ Zülfikar gibi o da rehlin verilmiş ve Hâver'de tutsak kalmıştır. Düldül dışında atlardan da bahis vardır:

Çün 'Alî anı kuşağından kapar
Atı üstinden anı yire atar
Ol erenler şâh[ı] Düldül'den iner
Şıçrayuban gögsi üstine konar (62-63)

3.8. Betimlemeler

3.8.1. Kişi Betimlemeleri

Cenknâme'de sadece Mukasfer'in fiziksel portresine dair beyitler mevcuttur. Diğer kahramanların gerek fiziksel gerek ruhsal portrelerine dair kayda değer bir betimleme yoktur. Hikâyenin başında Hz. Ali rüya gördükten sonra çöle gider ve çölde tozlar arasında bir süvari görür. Bu süvarinin ayrıntılı bir şekilde tasviri yapılır. Süvari hikâyenin kahramanlarından

⁵⁹ Dügünlerde pilavla beraber yenmesi âdet olan, safranla pişirilen tatlı bir pirinç yemeği [Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî* (İstanbul: Kapı Yay.), 684].

⁶⁰ Patlıcan, kabak gibi yemeklerin yağda kavrularak pişirilmiş biçimi, kızartma [İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü* (Ankara: Yargı Yay.), 830].

⁶¹ Tava, tepsi gibi şeylerde susuz veya az suda pişirildikten sonra kızartılan et kebabı [Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi Yay.), 109].

⁶² Pala, *Ansiklopedik Divan*, 125-6.

⁶³ Kızıltaş, "Şairi Bilinmeyen", 69.

Mukasfer'dir. Başu kümbet, boyu minare, kolları çınar dalı, gözleri kan dolu tas, sözleri savaş gürültüsü gibi olan Mukasfer'in süngüsü otuz arşın, gürzü bin batmandır:

*Başu bir kümbet gibi kaddi menâr
Kolları mænenddi şan şâh-ı çenâr
Tas-ı pür-hûn gibi iki gözleri
Kûs-ı harbi gibi gümrür sözleri
Otuz arşun idi sügüsü [.....]
Şaykal urmuş sügüye pülât-ı çîn
Gürzi üç biñ batman [.....]
Kılıcınıñ fi 'li beñzerdi oda (18-21)*

3.8.2. Savaş Betimlemeleri

Hikâyenin başında Mukasfer ile Hz. Ali mücadelesi ayrıntılı bir şekilde öyküleme tekniğiyle anlatılmıştır. Kalkan, gürz, kılıcın karşılıklı olarak kullanıldığı bu çarpışmada Hz. Ali Mukasfer'i yenmiştir:

*Barmağıyla Tañrı arslanı 'Alî
Kağdı şındurdu sügüsin ol velî
Hamle kıldı gürz ile ol dem yine
Kağkanını karşı tutmaz gözüne
Karşı virdi yumruğunu 'Alî
Gürzi dağı men ' itdi ol velî
Hamle kıldı çekdi kılıç âbudâr
Şâh-ı Merdân karşı virdi Zülfiğâr
Ol kılıç dağı olur iki pâre
Balçağıma dek kırup şaldı yire (48-52)*

Cenknâme'nin diğere savaş sahnesi Hz. Ali ve beş sahabenin, Hâver şehrinde Şâh Kutül'a karşı yaptıkları savaştır. Bu savaş hikâyenin olay örgüsünün en önemli noktası olmasına rağmen ayrıntılı şekilde anlatılmamıştır. Savaşın şekliinden çok sonuçları üzerinde durulmuştur. Savaşın tasviri sekiz beyitle sınırlıdır:

*Tañrı arslanı 'Alî na 'ra urur
Zülfiğâr'ı dört yaña çalup yürür
Çıkdı burciñ üstine 'Amr ol zamân
Çıkaruban na 'ra urur pehlevân
Sa 'd-ı Vakğâş işâret eyledi
İşit imdi Sa 'd-ı Vakğâş neyledi
Tiz getürdi Sa 'd-ı Vakğâş atları
Ol erenler ata bindi her biri
Düldül üzre şîr-i Hağ oldu süvâr
Put-perestleri kırardı ne ki var
Ne Kuğül'ı kodular ne beglerin
Kırdılar her kim kabûl itmedi dîn (314-319)*

3.8.3. Mekân Betimlemeleri

Hikâyede mekân tasviri yok denecek kadar azdır. Cenknâme'de sadece Şâh Kutül'un sarayının çok küçük bir tasviri yapılmıştır:

*‘Alî oturmağa bir yir istedi
Sarâyı çev çevre hep gözledi*

*Gördi taht yanında altun kürsî var
Kıymetli taşlarla itmişler nişâr (269-270)*

3.9. Motifler

3.9.1. Dinî Motifler

a. Allah

Cenknâme'de Allah'tan Hudâ, Çalap, Tanrı, Perverdigâr gibi isimler zikredilerek bahsedilmiştir. *Cenknâme*'nin ilk üç beyti tevhit mahiyetindedir:

*Her kime yârî kıla Perverdigâr
Kılmaya hergiz aña mekkâr kâr (1)*

b. Dinî İnançlar

Hikâyede hâkim olan dinî inanç İslamiyet'tir. Hz. Ali ve diğer sahabeler Müslüman'dır. Hz. Ali cenknâmelerinin nihai hedefi, mücadele edilen toplumu Müslüman yapmaktır. Bu, okuyanların da İslam'ı tebliğ konusunda motivasyonunu artırmayı amaçlamaktadır. Eserde de Hz. Ali ve Şâh Kutûl cengi başlamadan önce, Şâh Kutûl ve halkından Müslüman olmaları istenmiştir. Müslüman olma isteği kabul görmedikten sonra savaşa girişilmiştir:

*Bu ‘Alî’dür kâtil-i küffâr bilüñ
Ne turursız turun imâna gelüñ*

*Mü‘min olmadı Kutûl-ı put-perest
Ol Muşafâr geldi dağı bile hest (309-310)*

Cenknâme'deki diğer dini inanç ise putperestliktir. Şâh Kutûl putperesttir, savaştan önce Hz. Ali ve yanındakilerin imana davetini kabul etmemiştir:

*Kızını virdi Kutûl-ı put-perest
Toya toydı ol hoş-yâr-ı mest (145)*

c. Peygamberler

Cenknâme'de peygamberlerden sadece Hz. Muhammed yer almıştır. Hz. Muhammed diğer Hz. Ali cenknâmelerinde olduğu gibi olay örgüsünün merkezindedir.

d. Melekler

Dört büyük melekten olan Cebrail, Allah'ın direktifini Hz. Muhammed'e ulaştırıcı bir rol üstlenmiştir:

*Hâk emr itdi Cebrâ‘il indi yire
Muşafâr‘dan yaña ol vardı yire (82)*

e. İbadet

Cenknâme'de sadece oruç ibadetiyle ilgili bahis vardır. Şâh Kutûl'un sarayında sunulan yemeklerden Hz. Ali yememiştir. Bunu soran Şâh Kutûl'a oruç olduğu cevabı verilmiştir:

*Bu ta ‘âmlaruñ niçün tatmaz tuzın
Didiler şâhâ orucdur gündüzün (289)*

Hz. Ali'nin sabahleyin mescide gelip abdest alması da *Cenknâme*'de zikredilmiştir. İlgili beytin baş tarafı yazma eserde yırtık olduğundan okunamamıştır. Muhtemelen beytin okunamayan kısmında namaz bahsi vardır:

*Gice giçdi çünki geldi şubh-dem
Abdest alup mescide başdı kadem*

[.....] ile kıılır
Oturamaz gönli bî-ārām olur (9-10)

f. Dua

Hız. Muhammed, yine problem çözücü rolü ile Mukasfer'in Hız. Ali'yi öldüreceği sırada imdada yetişmiş ve Allah'a dua ederek Mukasfer'in Hız. Ali'yi öldürmesini Allah'ın izniyle önlemiştir:

*El getürdi Muştafâ kııldı du 'ā
Sen götür bu āfeti dir yā Hudā (93)*

*Şıdık ile çünkim du 'ā kııldı Resül
Hâzretiñde ol du 'ā oldu kabül*

*Süvār kıaldırdı kıolın tā kim ura
Ol şehāvet kāmı şāhı öldüre*

*İrdi ol şaħşa hidāyet Tañrı 'dan
Çāk idüben yaķasın kııldı fiğān (96-97-98)*

3.9.2. Menkıbevi Motifler

a. Olağanüstülük ve Mucize

Cenknâme'deki olağanüstü motifler diğerk cenknâmelere göre daha azdır. Hikâyede Döldül'ü kimsenin zapt edememesi ve Döldül'ün birçok kişiyi öldürmesi, Zülfikar'ı kimsenin kınından kıpırdatamaması olağanüstü motif olarak sayılabilir. Ayrıca, Hız. Ali ve beş sahabenin savaşlardaki mücadelesinde de olağanüstü motiflere rastlanmaktadır. Hız. Muhammed'in duasıyla Mukasfer'i öldürmekten vazgeçmesine ise mucize denebilir. Zira Hız. Muhammed'in Allah'a ettiği dua ile Mukasfer'in kalbine hidayet aksetmiş, Mukasfer hem Hız. Ali'yi öldürmekten vazgeçmiş hem de Müslüman olmuştur:

*Şıdık ile çünkim du 'ā kııldı Resül
Hâzretiñde ol du 'ā oldu kabül*

*Süvār kıaldırdı kıolın tā kim ura
Ol şehāvet kāmı şāhı öldüre*

*İrdi ol şaħşa hidāyet Tañrı 'dan
Çāk idüben yaķasın kııldı fiğān (96-97-98)*

3.9.3. Diğerk Motifler

a. Rüya

Cenknâme'de vaka Hız. Ali'nin gördüğü ürkütücü rüyayla başlamıştır. Her ne kadar rüya, olay örgüsünün başlangıç noktası olsa da bu rüyayla ilgili herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Sadece korkunç olduğu ifade edilmiştir. Rüyayı gören Hız. Ali sabahleyin sabah namazı için mescide gitmiş, Hız. Ali'deki sıkıntılı durumu fark eden Hız. Muhammed Hız. Ali'ye ne olduğunu sormuş ve ondan kötü bir rüya gördüğü cevabını almıştır. Rüya ile ilgili başka bilgi verilmemiştir. Bunun üzerine Hız. Ali çöle gitmiş ve olaylar başlamıştır.

b. İmana Davet Etme, İman Etmeyenleri Öldürme

Hız. Ali cenknâmelerinin fikri yapısı, İslamiyet'i yayma temeli üzerine bina edilmiştir. Savaşın başlamasına sebep ne olursa olsun sonunda insanlar İslam'a davet edilmektedir.⁶⁴ *Şāh Kutül ile Hız. Ali Cengi*'nde Hız. Ali ve yanındaki sahabeler, Şāh Kutül ve halkını savaşmadan

⁶⁴ Çetin, *Türk Edebiyatında*, 446.

önce imana davet etmiş; iman etmeyenleri savaşıp öldürmüş, iman edenleri ise sağ bırakmışlardır:

*Bu 'Alî'dür kâtil-i küffâr bilüñ
Ne turursız turun imâna gelüñ*

*Mü'min olmadı Kutül-ı put-perest
Ol Mukasfer geldi dağı bile hest (309-310)*

*Kim imân getürdi anı kodılar
Hâver-i mülki kâfirde yudılar (320)*

c. Din Değiştirme

Yukarıda zikredildiği gibi Hz. Ali cenknâmelerinin nihai hedefi İslamiyet'i yaymaktır. Bu amaçla insanlar dine davet edilir. *Cenknâme*'de savaşılan ve putperest olan Şâh Kutül İslam'ı kabul etmese de halkın bir kısmı ve Mukasfer Müslüman olmuştur. Mukasfer, Hz. Muhammed'in duasıyla hidayet kalbine duhul etmesi sonucu İslamiyet'i seçmiştir.⁶⁵

*Şıdk ile çünkim du'â kıldı Resül
Hâzretiñde ol du'â oldu kabül (96)*

*İrdi ol şahşa hidâyet Tañrı'dan
Çäk idüben yakasın kıldı fiğân (98)*

d. Kimlik Gizleme

Hz. Ali hem Mukasfer'le hem de Şâh Kutül ile savaşmadan önce kimliğini gizlemiştir. Hz. Ali'yi öldürmek amacıyla Medine yakınlarındaki çöle kadar gelen Mukasfer ile karşılaşan Hz. Ali, en başta kimliğini gizlemiş; mücadele sonrası Mukasfer'i mağlup ettikten sonra kimliğini açıklamıştır. Hz. Ali ve yanındaki beş sahabe, Şâh Kutül'a ise kendilerini bezirgân olarak tanıtmıştır. Ayrıca; Hz. Ali, kimliğini öğrenmek isteyen Şâh Kutül'un vezirine isminin Nasreddin olduğunu söylemiştir:

*Adıñuz nedür kim eydürler laqab
Eydür adım Naşre'ddîn aşlum 'Arab (252)*

e. İzin

Birçok Hz. Ali cenknâmesinde olduğu gibi Hz. Ali ile Kutul cengini anlatan *Cenknâme*'de de olayın merkezinde Hz. Muhammed vardır ve her zaman karar verici makamdadır. Bir şey yapılacaksa ondan destur alınması gerekmektedir. Hz. Ali rehin olarak verilen Kanber, Düldül ve Zülfikar'ı kurtarmak için Hz. Muhammed'den izin istemiştir:

*Vaktidür kim va'deye kılam vefâ
Vir baña destür gidem yâ Muştafâ (156)*

f. Formülistik Sayı

Yedi: *Cenknâme*'de yedi sayısı Mukasfer'in Şâh Kutül'un kızını aldıktan sonra yapılan düğün ve eğlence dolayısıyla geçmektedir. Bilindiği üzere yedi sayısı Batı Türk grubu ile Mezopotamya kültürlerinde bulunan, buradan diğer Türk boylarına geçen sayıdır.⁶⁶ Günümüzde de Anadolu'da düğünlerin ihtişamını anlatmak için "yedi gün yedi gece düğün yapacağız" veya "kırk gün kırk gece düğün yapacağız" ifadeleri kullanılır:

*Yidi gün düğün temâşâ eyledi
Şehr halkuñ ni'met ile toyladı (144)*

⁶⁵ Çetin, *Türk Edebiyatında*, 446.

⁶⁶ Çetin, *Türk Edebiyatında*, 451.

Kırk: Kırk sayısı masal, hikâye, destan ve efsanelerde geçen motiflerdendir. Kaynağını alppler ve çevresinden alan kırk sayısı muhtelif kültür, din ve inançlarda görülmektedir.⁶⁷ *Cenknâme*'de rehin verilen Kanber, Zülfikar ve Düldül için kırk gün vade verilmiştir:

*Va 'demüz kırk gün olsun ben saña
İrişem varam muntazır ol baña (114)*

4. Cenknâme'nin Dil Özellikleri

Cenknâme'de Eski Anadolu Türkçesi dönemi dil özellikleri görülmektedir. Metinde mevcut olan etmek (170), tur örü (76), okumak (251), sımak (115), tapu (251) gibi kelimeler; kıldum (130), neylesün (115) örneklerinde görüldüğü gibi yuvarlak ünlülü ekler; -uban / -iban (315), -gil / -gıl (31), -ısar / -iser (301) gibi ekler ve cevherî fiil durur (89) bu sonuca ulaşmamızı sağlayan bazı dil unsurlarıdır.

Metin çoğunlukla harekesiz yazılmıştır. Lakin bazı kelimelerin imlasında harekelerin kullanıldığı müşahede edilmektedir. Örneğin, bazı özel adlar yazılırken okuma kolaylığı olması amacıyla hareke kullanılmıştır: Mukasfer (104), 'Amr-ı mâ (159), 'Amır Ma'dikerib (161)... Özel ad dışında da bazı kelimenin harekelendiği görülmektedir: künbet (18), düşün (8)... Asmı ş idüm (132) ibaresinde olduğu gibi eklerin yuvarlak şeklini göstermek için de hareke kullanılmıştır.

Bazı eklerin yuvarlak şekilli olduğunu belirtmek için ise sesli harfler kullanılmıştır: kıldum (كلدوم) (130), virüñ (ويروك) (301), etmegünde (اتمكونده) (172)...

Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait metinlerde genelde "örü tur" şeklinde geçen kelime, metinde "tur örü"⁶⁸ olarak kullanılmıştır:

*'Alî didi bi 'llâh yigit tur örü
Şol kemend ile elüm bağla girü (76)*

Aşağıdaki beyitte ise kelime "turdı örü" şeklinde kullanılmıştır:

*Tañrı arslanı 'Alî turdı örü
Yâ 'Amır Ma'dikerib dir gel berü (254)*

Metinde bazı beyitlerde Arapça ibareler kullanılmıştır:

*Durdı ol dem Talhâ Ebu'l-Hüseyn
Raḫmetu'llâhi 'aleyhim ecma'in (162)*

*Cebrâ'il Muştafâ'ya vir selâm
Selâm ider saña ol Rabbü'l-enâm (83)*

Cenknâme'de birçok deyim kullanılmıştır:⁶⁹ abdest almak (9), arka olmak (61), bel bağlamak (163), bıyık burmak (292), boyun virmek (115), canın tenünden almak (136), eğri bakmak (100), el getürmek (93), esir olmak (73), figân kılmak (98), fitne salmak (227), germ eylemek (226), gönli bî-ârâm olmak (61), gözü çıksın (100), hatırı kalmak (265), imana gelmek (309), işi onmak (2), kavline sadık olmak (109), kendülerinden gitmek (239), kılıç çekmek (51), na-murâd kalmak (74), salavat virmek (4), selâm itmek (83), selâm virmek (83), sözün sımak (115), yakasın çâk itmek (98), zârî kılmak (65).

⁶⁷ Çetin, *Türk Edebiyatında*, 451.

⁶⁸ Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait metinlerde ifadenin "tur örü" şeklinde kullanımına rastlanmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/>, erişim tarihi: 21.02.2022).

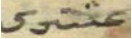
⁶⁹ Deyimler tespit edilirken Türk Dil Kurumu'nun Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü (<https://sozluk.gov.tr/>) ve Ömer Asım Aksoy'un *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2* (1988) adlı eserinden yararlanılmıştır.

5. Cenknâme'nin Transkripsiyonlu Metni

Ğazāvāt-ı Hâzret-i 'Alî Kerrema'llâhi Veche

(Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün)

- 1 Her kime yârî kıla Perverdigâr [21a]
Kılmaya hergiz aña mekkâr kâr
- 2 Olmaya hergiz perîşân ol kişi
Şâzılığî artuban oña işi
- 3 Dünyâda düşmânları mağhûr ola
Âhîretde çehresi pür-nûr ola
- 4 Ger dilersen sen dahı ol devleti
Vir şalāvât Muştafâ'ya sen çatı
- 5 Ol güneşden aşırı⁷⁰ şalşal dîvi
Heybetinden kıldılar cümle ğiri⁷¹
- 6 İmdi diñle bir ğazāvāt ey emîn
Şâh-ı Merdân ol *Emîrû'l-mü'minîn*⁷²
- 7 Bir gice Tañrı arslanı 'Alî
Çatı düş gördi sehinnâk ol velî
- 8 Heybetinden ol düşün bî-zâr olur
Şöyle ol düş müşkilinden zâr olur
- 9 Gice ğiçdi çünki geldi şubh-dem
Abdest alup mescide başdı kadem⁷³
- 10 [.....]⁷⁴ ile kıılır [21b]
Oturamaz gönli bî-ârâm olur
- 11 Çün 'Alî'yi ğuşşalu⁷⁵ gördi Resûl
Şordı niçün yâ 'Alî gönliñ melûl
- 12 Didi gördim bu gice ğuşşalu düş
Yâ Resûla'llâh budur teşvîşüm uş
- 13 Gördüğün düş hayr ola dir Muştafâ
Çıkdı mescidden 'Alîyyü'l-Murtezâ
- 14 Geldi şol dem Düldül'e oldı süvâr
Kendüye kıldı hamâyil Zülfikâr
- 15 Düldül'i sürdi revân oldı gider
Çıkdı şahrâya işit imdi n'ider⁷⁶
- 16 Çünki şahrâyı gezüp gördi tamâm
Geşt itdi küh [u] şahrâyı imâm

⁷⁰ Kelime bağlama göre "aşırı" olarak okunmuştur. Kelimenin yazma eserdeki imlası şu şekildedir:

⁷¹ Kelime muhtemelen bağırma, bağırışma anlamındaki (Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe*, 289) "ğiriv" kelimesidir.

⁷² Müminlerin başı (<http://www.lugatim.com/s/emir>., erişim tarihi: 10.01.2022).

⁷³ Vezin bozuktur. "Abdest" sözcüğü "abdes" şeklinde okunup vasl yapılırsa vezin bozukluğu giderilebilir.

⁷⁴ Varağın kenarı yırtık olduğundan okunamamıştır.

⁷⁵ Yazma eserde kelime siliktir, bu nedenle tahminen okunmuştur.

⁷⁶ n'ider: ne ider

- 17 Karşudan bir toz görindi nâgehân
Toz içinden bir süvâr oldu ‘ayân
- 18 Başı bir künbet gibi kıddi menâr
Kolları mânenddi şan şâh-ı çenâr
- 19 Tas-ı pür-hûn gibi iki gözleri
Kûs-ı harbi⁷⁷ gibi gümrür sözleri
- 20 Otuz arşun idi sügüsü [.....]⁷⁸
Şaykal urmuş sügüye pülât-ı çîn
- 21 Gürzi üç biñ batman [.....]⁷⁹
Kılıcınıñ fi‘li beñzerdi oda
- 22 Bir haţâyî yay buraqmış⁸⁰ beline
Putları dizmiş sağına şolına
- 23 Nice eydem vaşfını anuñ saña
Heybetinden yir dürülür bir yaña
- 24 İrdi ol dem ‘Alî’ye virdi selâm
Aldı ‘Alî selâmıñ hoş şâdkâm
- 25 ‘Alî şordı ne süvâr[sın] ey yâr
Di baña adın nedür ey nâmdâr
- 26 Bu Medîne ol Muhammed şâridur
Ol kâfirleri cihândan arıdur
- 27 Bu şehir halkı puţa tapanları
Sevmediler put alup öpenleri
- 28 Otuz biñ aşhâbı vardur hep yigit⁸¹
Görmesün bunlar seni var durma git
- 29 Ol süvâr eydür işit gör ne dir
Sen ne yirlüsin yiriñü⁸² eydivir
- 30 Şâh-ı Merdân eydür iy küfrî laķab
Ben Medîn[e]’denüm aşlumdur ‘Arab
- 31 Ol süvâr eydür işit iy şîr-i ner [22a]
Ol Muhammed’den bize virgil haber
- 32 Bir vezîri varmış Ebubekr⁸³ adı
Muhtesibine ‘Ömer dirler⁸⁴ didi
- 33 Bir daħı ‘Osmân aña key yâr imiş
Güwegüsi Haydar-ı Kerrâr imiş

⁷⁷ Kûs-ı harbi: Kûs u harbi

⁷⁸ Yazmada silik olduğundan okunamamıştır.

⁷⁹ Yazmada silik olduğundan okunamamıştır.

⁸⁰ Kelimenin yazma eserde imlası şu şekildedir:

⁸¹ Vezin bozuktur.

⁸² yiriñü: yiriñü key

⁸³ Ebubekr: Ebubekr’miş

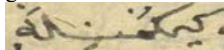
⁸⁴ dirler: dirlermiş

- 34 Sen bilür misin buları⁸⁵ iy süvâr
Söyle baña vaşfını iy nâmdâr
- 35 Zûrı kıddi kâmeti şekli nice
Ol yigit midür yoħsa [kim] koca
- 36 Döndi eydür aña ol şîr-i Hâk
Aç gözüni dir benüm kıddüme bak
- 37 Kim baña beñzer ‘Alî’nün şüreti
Benüm atım gibidir anuñ atı
- 38 Çok sınaşduķ ħamlede biz ikimüz
Artuķ eksük gelmedük biz ikimüz
- 39 Ol süvâr eydür ‘Alî’ye dön girü
Var eyit ‘Alî’ye hem gelsün berü
- 40 Ben ‘Alî çün gelmişem bunda hemân
Öldürüp başın kesüp alam nişân
- 41 Kimseye düşmânlıgum yokdur benüm
Varsa ‘Alî’dür benüm düşmânum
- 42 Şâh-ı Merdân luţf ile söyler aña
Ħamle kııl evvel göreyüm dir baña
- 43 Darb ile şimdi yıķar isen⁸⁶ beni
‘Alî’ye buluşdurayum ben seni
- 44 Ben varam ‘Alî’yi bunda getürem
Her ne iş kim söyler isen bitürem
- 45 Ger benümle çıkmaz isen kuvvete
Dön eve git kaççuñı urgıl ata
- 46 Çün işitdi ol süvâr [kim] didi hoş
Eydür imdi pâydar ol durma uş
- 47 Na‘ra urdı sügüsin aldı ele
Ħamle kııldı ‘Alî’ye key kümn⁸⁷ ile
- 48 Barmağıyla Tañrı arslanı ‘Alî
Kaķdı şındurdu sügüsin ol velî
- 49 Ħamle kııldı gürz ile ol dem yine
Kaķkanını karşı tutmaz gözine
- 50 Karşu virdi yumruğunu ‘Alî
Gürzi daħı men‘ itdi ol velî
- 51 Ħamle kııldı çekdi kılıç ābudār
Şâh-ı Merdân karşı virdi Zülfiķār

⁸⁵ buları: bunları

⁸⁶ isen: metinde iki kere yazılmıştır.

⁸⁷ İbare “key kümn” şeklinde okunmuştur. Key, çok manasındadır. Kümn ise “ocağın üstüne konan eğri ağaç” (Derleme Sözlüğü, Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>, erişim tarihi: 15.03.2022) veya “gizlemek, saklamak, pusu kurmak” [İbn Manzûr, *Lisanü’l Arab* (Beyrut: Dâr Sadr, 1414), C. 13/359] anlamlarına gelen “kemen” sözcüğünün bozulmuş şekli olabilir. İbarenin yazma eserdeki imlası şu şekildedir:

- 52 Ol kılıç dağı olur iki pāre [22b]
Balçağına dek kırup şaldı yire
- 53 Kaçıyuban çözdü kemendi dü táb
Çenber-i felekde idi āfitāb
- 54 Anıñ ile dağı bulmadı çāre
Oldı ol kemendleri pāre pāre
- 55 Didi ben üç hamle itdüm şūr ile
Gel sen üç yüz hamle eyle zūr⁸⁸ ile
- 56 Çün ‘Alī’ye degdi hamle nevbeti
Hamle kıldı şīr-i Hāq ol dem kıatı
- 57 Didi saña hamle kılam ey süvār
Er tek⁸⁹ ol bir hamleye ol pāyidār
- 58 Süvār eydür hamle kılam ey nāmdār
Hamle kıldı irdi aña şīruvār⁹⁰
- 59 Zūlfikār’ı şaldı başı üstine
Öyle şaldı iki bölmek kaşına
- 60 Başı üstine getürdi kalkanı
Çalmaz idi hōd ‘Alī hergiz anı
- 61 Murādı ol idi kim dīne gire
Cümle imān ehline arka ola
- 62 Çün ‘Alī anı kuşağından kıpar
Atı üstinden anı yire atar
- 63 Ol erenler şah[ı] Döldül’den iner
Şırayuban gögsi üstine kıonar
- 64 Hānçeri boğazı üstine kıodı
[.....]⁹¹ ağandan elin yudı
- 65 Zārī kırup ağladı ol dem süvār
[.....]⁹² anda gözi yaşın⁹³
- 66 Şāh-ı Merdān eydür [iy] kıardaş yigit
[.....]⁹⁴ ağlarsın eyit
- 67 Ölmek için er kıaçan kıurbān olur
[.....]⁹⁵ erkek kıuzı kıurbān olur
- 68 Ol süvār eydür işit ey nāmdār
Öldüğüme ağlamazam zinhār

⁸⁸ Kelimenin ilk harfi ط harfiyle yazılmıştır. Kelime “kuvvet, güç, zor” anlamıyla (زور) okunmuştur.

⁸⁹ Er tek: Tek er. İfadenin yazma eserde imlası şu şekildedir:

⁹⁰ “Şīrvār” kelimesi metinde harekelendirilerek “şīruvār” olarak yazılmış, “aslan gibi” anlamındadır.

⁹¹ Silik olduğundan okunamamıştır.

⁹² Yazmada silik olduğundan okunamamıştır.

⁹³ Beyitte kafiyeye bozukluğu mevcuttur.

⁹⁴ Yazmada silik olduğundan okunamamıştır.

⁹⁵ Yazmada silik olduğundan okunamamıştır.

- 69 Hâverân sultânı ki Şâh-ı Kutûl
Ol benüm ‘ammum oğlıdur⁹⁶ pür-uşûl⁹⁷
- 70 ‘Âşık oldım ben anuñ sevdım kızın
Mâl ile göstermedi baña kızın
- 71 ‘Âlemin mâlın aña ‘arz eyledüm
Çâre olmadı nice kim söyledüm
- 72 Var ‘Alî başın getür gel kızum al
Yoğsa mâl ile kızum almağ muhâl⁹⁸
- 73 ‘Âşıkım ‘ammum kızına yâ emîr [23a]
Uş ‘Alî’ye görmeden oldım esîr
- 74 Nâ-murâd kaldım anuñçün ağlarım
Hasret odıyla cigerim tağlarım
- 75 Çün ‘Alî bildi anuñ hâlin temâm⁹⁹
Turdı ol dem gögsi üstinden revân
- 76 ‘Alî didi *bi’llâh*¹⁰⁰ yigit tur örü¹⁰¹
Şol kemend ile elüm bağla girü
- 77 ‘Alî’yim kes başum ilet ‘ammuña
Tâ ki ‘ammun kızını vire saña
- 78 Turdı şol dem bağladı iki elin
Kıbleye karşı *Emîrû’l-mü’minîn*
- 79 Çökdi eydür imdi tîz işün bitür
Var murâdına ir fâriğ otur
- 80 Çünki süvâr oldı ol dem şadumân
Kendüye dir kes başın olğıl revân
- 81 Çekdi hindî kılıcı tâ kim ura
Ol mürüvvet kânı şâhı öldüre
- 82 Hâk emr itdi Cebrâ’il indi yire¹⁰²
Muştafâ’dan yaña ol vardı yire
- 83 Cebrâ’il Muştafâ’ya vir selâm
Selâm ider saña ol *Rabbü’l-enâm*¹⁰³
- 84 [.....]¹⁰⁴ yâ Muştafâ
İtmesün ayruğ [bunuñ gibi sehâ]¹⁰⁵
- 85 Ol Ebubekir ‘Ömer ‘Osmân ile
Hem Hasan [u] Hüseyin gelsün bile

⁹⁶ oğlıdur: oğlıdur iy

⁹⁷ Vezin bozuktur.

⁹⁸ muhâl: mâhâl

⁹⁹ Kafiye bozuktur.

¹⁰⁰ Allah için, Allah hakkı için.

¹⁰¹ Vezin bozuktur.

¹⁰² Vezin bozuktur.

¹⁰³ Bütün yaratılmışların Rabbi.

¹⁰⁴ Yazmada silik olduğundan okunamamıştır.

¹⁰⁵ Yazmada siliktir, tahminen okunmuştur.

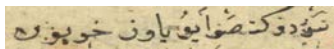
- 86 Çık imdi mescid tamı üstine¹⁰⁶
Bir nazâr kııl ol Çalap'ın dostına
- 87 Tâ ki¹⁰⁷ göresin 'Alî ne işdedür
Ne konuklukda nice cünbüşdedür
- 88 Seyyid ile yukarıya çıkdılar
Perde götürildi çünkü bakdılar
- 89 Gördiler o[l] şîri ki bağılı durur
Kıbleye karşı çöküben oturur
- 90 Kafasında bir âdem mişl-i menâr
Kaddi otuz arş[un] kolları çenâr¹⁰⁸
- 91 Bir kılıç tutup gelmiş üstine
Tâ ki kaşd eyleye Tañrı dostına
- 92 Bakdı Resül çünkü bu hâli görür
Vir şalavât eydeyüm kim ne kıılır
- 93 El getürdi Muştafâ kıldı du'â
Sen götür bu âfeti dir yâ Hudâ
- 94 Bu 'âşînüñ gönline rahmet şuyın [23b]
Sevdüğine sav eyü yavuz hüyün¹⁰⁹
- 95 Rahmetüñ şuyını gönline bırak
Sen bunuñ şerrin 'Alî'den kııl ırak
- 96 Şıdık ile çünkim du'â kıldı Resül
Hâzretinde ol du'â oldu kabül
- 97 Süvâr kaldırdı kolın tâ kim ura¹¹⁰
Ol şehâvet kânı şâhı öldüre
- 98 İrdi ol şahşa hidâyet Tañrı'dan
Çâk idüben yakasın kıldı figân
- 99 Nür ile taldı tamâm içi taşı
Atdı elinden kılıç dökdi yaşı
- 100 Küfri gitdi şıdık ile döndi Hâk'a
Çıksun ol göz kim saña egri bağa
- 101 Nice öldürem senüñ gibi eri
'Avrat için senüñ gibi serveri¹¹¹
- 102 Çöz elini¹¹² hoş şehâdet getirür
Hâzretinde yüzini yire urur
- 103 'Afv kııl benden dir ey şîr-i Hudâ
Bî-şevâb işleyüp yazdım haţâ

¹⁰⁶ Vezin bozuktur.

¹⁰⁷ ki: kim

¹⁰⁸ Vezin bozuktur.

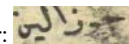
¹⁰⁹ Mısranın yazma eserdeki imlası şu şekildedir:

¹¹⁰ Vezin bozuktur.

¹¹¹ Vezin bozuktur.

¹¹² İbare çöz elini şeklinde okunmuştur. İbarenin yazma eserdeki imlası şu şekildedir:

- 104 ‘Alî eydür di aduñ nedür¹¹³ benām
Didi adımdur Muķaşfer yā imām
- 105 Yā Muķaşfer Zülfiķār’ı Döldül’i
Ķanber’i alğıl bile döngil velī
- 106 Söyle öldürdim ‘Alī’yi bī-gümān
İşte Ķanber Zülfiķār Döldül nişān
- 107 Getürürdim şāha başı tā bedel
Yolda ıssıdan döküldi saç şaķal
- 108 Şişdi kimse görmege olmaz yüzün
Yolda buraķdım anı bende sözün
- 109 Bunları çünkim göre Şāh-ı Ķutül
Ķavline şādık ola ide ķabül
- 110 Vire kızın murādını alasin
Dün [ü] gün ol kız ile şād olasin
- 111 Muķaşfer ile yüri Ķanber bile¹¹⁴
Zülfiķār’ı Döldül’i alıñ bile
- 112 ‘Alî eydür var yüri yā pehlevān
Bu yārānlar dağı hoş şaķla i cān
- 113 Bunları ben bir gün isteyügelem
Va‘deyi senüñ ile muķkem ķılam
- 114 Va‘demüz kırık gün olsun ben saña
İrişem varam muntazır ol¹¹⁵ baña
- 115 Viridi Ķanber ol söze ol dem boyun **[24a]**
‘Alī’nüñ sözün şıyamaz neylesün
- 116 Aldı Muķaşfer buları¹¹⁶ ol zamān
Geldügi yola girüp gitdi hemān
- 117 Dün [ü] gün sa‘y idüp ta‘accül ider¹¹⁷
Şād [u] ĥurrem kendi iline gider
- 118 Geldi bu şehir-i Hâver’e meger
Muştucılar şāh[a] virdiler ĥaber
- 119 Didiler geldi Muķaşfer pehlevān
İşleri kendi murādınca tamām
- 120 Ķarşu çıkdı Şāh Ķutül ol dem aña
Şöyle ‘izzet eyledi ol dem aña
- 121 Şāh leşker ile hem mīr u vezīr
Ulu kiçi cümle mün‘im [ü] faķīr

¹¹³ Nedür: Nedür baña ey

¹¹⁴ Vezin bozuktur.

¹¹⁵ Ol: olğıl

¹¹⁶ buları: bunları

¹¹⁷ Vezin bozuktur.

- 122 Mukaşfer şâhı gördi ol dem yakın¹¹⁸
Şırayuban atdan indi tizcegin
- 123 Du ‘â kıldı Şâh Kutül’a ol zamân
Şâh Kutül’uñ katına geldi hemân
- 124 Şâh öñinde yire uruban yüzün
Baş getürdi öpdî hem elin yüzün
- 125 Şâha Mukaşfer¹¹⁹ didi¹²⁰ iy pîşdâr
Cümle bildüñ şâd ol iy nâmdâr
- 126 Çün şavuldı hep hevâ-i hâyile¹²¹
Şâh Kutül Mukaşfer’e gör ne kıla
- 127 Giçd[i] şâh tahta oturur şâdkâm
Şordı andan Mukaşfer’e kelâm
- 128 Sultân eydür sen gideli ğurbete
Nice oldı hâl [u] aĥvâlüñ nite
- 129 Dir Mukaşfer hâlini her ne ki var
Yârî kıldı devletüñ iy şehriyâr
- 130 Ben ‘Alî’yi öldürüp kesdüm başın
Şaġlıġından bir yaña kıldum işin
- 131 Şâh eydür ‘Alî’nüñ başı kanı
Dir Mukaşfer yolda bıraġdum anı
- 132 Şişdi ol baş aşmış idüm egere
Ķoġusından üşenüp atdım yire
- 133 ‘Arz kıldı Zülfiġâr’ı Döldül’i
Eydür uş Kanber ‘Alî’nüñ hâş kılı
- 134 Döldül’i ġar-mende¹²² geldi tutmaġa
Baġlayup iltüp ġatara¹²³ ġatmaġa
- 135 Şöyle urdı bir depme ġar-mende¹²⁴ yâr¹²⁵
Şaġlıġından ġalmadı aşlâ eşer
- 136 Bir seyis daġı aña hîle kıılır [24b]
Anuñ daġı cânın tenünden alur¹²⁶
- 137 Ķırġ seyis[üñ] kellesin ġurd eyledi
Kimse ayruġ yöresine gelmedi
- 138 Şâh Kutül eydür kılıcın getürüñ
Ol daġı zaġm urmasun key şaġınuñ

¹¹⁸ Vezin bozuktur.

¹¹⁹ Şâha Mukaşfer: Mukaşfer şâha

¹²⁰ didi: didi ki

¹²¹ Kelime korku, dehşet anlamındaki “hâile” sözcüğüdür.

¹²² Kelimenin imlası yazma eserde şöyledir:

¹²³ ġatara: ġatara

¹²⁴ Kelimenin imlası yazma eserde şöyledir:

¹²⁵ Vezin bozuktur.

¹²⁶ Vezin bozuktur.

- 139 Zülfikâr'ı ortaya getürdiler
Pehlevânlar yir yirin oturdılar
- 140 Nice kim kuvvet iderlerdi bular¹²⁷
Zerre deprenmez kınından Zülfikâr
- 141 Kânber'e eydür Kutûl al bunları
Senüñ ile geldi sen şakla giri
- 142 Kânber Düldül'i Zülfikâr'ı hemîn¹²⁸
Bir ev içre bunları kıldı hazîn
- 143 Şâh Kutûl'a ol Mukaşfer¹²⁹ pehlevân
Âl ile güyegü oldu ol zamân
- 144 Yidi gün düğün temâşâ eyledi
Şehr halkuñ ni' met ile toyladı
- 145 Kızını virdi Kutûl-ı put-perest
Toya toydı ol huşyâr¹³⁰ [u] mest¹³¹
- 146 Çün Mukaşfer aldı ol kızdân murâd
Tañrı arslanı sözün¹³² kıl imdi yâd
- 147 Gördi Kânber 'avratın ol şîr-i Hâk
Kân döker gözden yire yağmur sebağ¹³³
- 148 Kânber ehli geldi 'Alî katına
Şordı Kânber'üñ hâli ahvâli ne
- 149 İşbu gündün yigirmi gündür tamâm¹³⁴
Kânı Kânber kanda¹³⁵ 'aceb yâ imâm
- 150 Koma zulmetde anı yâd idesin
Sen de artuğ kimdür anı isteyin
- 151 'Alî eydür maşlahatdur istemek
Va'de yakındur anı görmek gerek
- 152 Zülfikâr'ı Düldül'i Kânber'imi
Vahtidür kim isteyem ol yârîmî
- 153 Düşdi 'Alî gönline gurbet sefer
Geldi Resûl katına ol şîr-i ner
- 154 Didi kim iy Tañrı'nuñ peygamberi
Vahtidür kim isteyem ben Kânber'i
- 155 Yâ Nebîya'llâh saña qurbân cānum
Gerçi yoğdur saña ārāmum benüm

¹²⁷ bular: bunlar

¹²⁸ Vezin bozuktur.

¹²⁹ ol Mukaşfer: Mukaşfer ol.

¹³⁰ huşyâr: huşyâr

¹³¹ Vezin bozuktur.

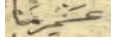
¹³² sözün: sözünü

¹³³ Kelimenin yazma eserde imlası şöyledir:

¹³⁴ Vezin bozuktur.

¹³⁵ kanda: kandağdur

- 156 Vahtidür kim va 'deye kılam vefâ
Vir baña destür gidem yâ Muştafâ
- 157 Resül eydür 'Alî ile kim varur [25a]
İşidür ol dem 'Amır ıurugelür
- 158 Didî [kim] ben gide[yi]m 'Alî ile
Ger 'Alî yoldaşlığa kabûl kıla
- 159 'Alî eydür sen bile gel 'Amr-ı mâ¹³⁶
İki cihânda zindegânî 'Amr-ı mâ¹³⁷
- 160 Resül eydür dağı kimüñ 'aşk[ı] var
Kim 'Alî'ye bile yoldaşlık ider
- 161 Durdı yirinden 'Amır Ma 'dikerib
Mâlik Eşter Sa 'd-ı Vaqqâş-ı 'Arab
- 162 Durdı ol dem Talhâ Ebu'l-Hüseyn¹³⁸
Raḥmetu'llâhi 'aleyhim ecma 'ın¹³⁹
- 163 Beş şahâbe 'Alî ile altı yâr
Hâverân mülkine¹⁴⁰ bel bağladılar
- 164 Virdi destür ol resül-i Kirdigâr
Her biri kıldı yarağ oldu süvâr
- 165 'Alî'ye virdi elini Muştafâ
Durdı bindi ol 'Alîyyü'l-Murtażâ
- 166 Medîne'den çıkup oldılar revân
Gıtdiler Hâver yolına ol zamân
- 167 Bir iki gün gıtdiler azıkları
Az idi yindi tamâm oldu varı
- 168 'Amr anda çok azık almış idi
Ol iller uzaklığın görmüş idi¹⁴¹
- 169 Gider iken 'Amr'uñ karnı acır
El urur omaçdan¹⁴² azık ecir
- 170 Şundi omaçdan¹⁴³ etmek çıkardı¹⁴⁴
Yir iken Sa 'd-ı Vaqqâş anı gördi¹⁴⁵
- 171 Sa 'd-ı Vaqqâş işidüñ siz 'Amr'uñ
Omacında¹⁴⁶ var imiş etmek bilüñ

¹³⁶ Özel isim "Amr-ı mâ" olarak okunmuştur. Yazma eserdeki imlası şu şekildedir:

¹³⁷ Vezin bozuktur.

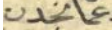
¹³⁸ Hüseyin: Hüseyin güzîn

¹³⁹ Allah'ın rahmeti hepsinin üzerine olsun.

¹⁴⁰ Metinde kelime "melikine" olarak okunacak biçimde harekelendirilmiştir. Vezin ve anlam gereği kelime "mülkine" şeklinde okunmuştur.

¹⁴¹ Vezin bozuktur.

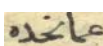
¹⁴² Kelime "undan yapılip kurutulmuş ve kısa saklanan yiyecek" (<https://sozluk.gov.tr/?q=&aranan=>) anlamındaki

"omaç" olarak okunmuştur. Kelimenin yazma eserdeki imlası şu şekildedir:

¹⁴³ Kelimenin yazma eserdeki imlası şu şekildedir:

¹⁴⁴ Vezin bozuktur.

¹⁴⁵ Vezin bozuktur.

¹⁴⁶ Kelimenin yazma eserdeki imlası şu şekildedir:

- 172 Geldi eydür etmegünde yâ ‘Amr
Bir pâre baña dağı virgil getir
- 173 Kesdi virdi bir pâre etmek aña
Sa‘d-ı Vaqqâş eydür bu yitmez baña¹⁴⁷
- 174 Kânum açdur yâ ‘Amr beni toyur
‘Amr eydür var mı heybemde tenür¹⁴⁸
- 175 Yol üzreyüz nesne bulunmaz şatun¹⁴⁹
Kim size her dem virem her dem bütün
- 176 Mâlik Eşter gördi etmek yir bular
Geldi ol di[di] biraz etmek çıkar
- 177 Kesdi virdi bir pâre aña dağı
Mâlik Eşter aldı eydür iy ağı
- 178 Kânumuz açdur bugün bizi toyur [25b]
‘Amr dir çok söylemeñ ancak budur
- 179 Yol uzakdur kanâ‘at eyleyünüz
Ol bugün size yiter şabr eyleñüz
- 180 Ol sâ‘at homacına¹⁵⁰ itdi dest-res¹⁵¹
Kim kapa homacından¹⁵² Sa‘d-ı Vaqqâş¹⁵³
- 181 Ayak urdı şıçradı ‘Amr ol zamân
Sa‘d-ı Vaqqâş el oğa urdı hemân
- 182 Sürdi ardınca dağı seyyid ulur¹⁵⁴
‘Amr ol sâ‘atde nâ-bedîd olur
- 183 Çekdi ‘uqqabuñ başını şîr ‘Alî
Şordı Sa‘d’uñ hâlini arslan velî
- 184 Sa‘d eydür yâ ‘Alî bendem saña
Etmegi var ‘Amr’uñ virmez baña
- 185 Şâh-ı Merdân eydür bir dem sâkin ol¹⁵⁵
Hâcetüñi hoşlıg ile iste bul
- 186 ‘Amr’a el şaldı *Emîrû’l-mü‘minîn*
Geldi şol dem ilerü ol pāk-ı dîn
- 187 ‘Alî eydür yâ ‘Amr gel katuma
Bir sözüm var diyeyim hâzretüñe

¹⁴⁷ Vezin bozuktur.

¹⁴⁸ Kelime fırın, tandır anlamındaki “tenür” kelimesidir (Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe*, 1080). Vezin dolayısıyla “tenür” şeklinde okunmuştur.

¹⁴⁹ Vezin bozuktur.

¹⁵⁰ Kelime “sulu yemeklere eklemek doğranarak suyunu çektirme” (<https://sozluk.gov.tr/?q=&aranan=>) anlamındaki homaç olarak okunmuştur. Kelimenin yazma eserdeki imlası şu şekildedir:

¹⁵¹ Vezin bozuktur.

¹⁵² Kelimenin yazma eserdeki imlası şu şekildedir:

¹⁵³ Vezin bozuktur.

¹⁵⁴ Beytin bağlamı gereği; eklemek, katmak, ulaştırmak [Cem Dilçin, *Yeni Tarama Sözlüğü*, (Ankara: TDK Yay., 2013), 230] anlamındaki “ulamak” sözcüğünün “ulur” şeklinde çekimlenmiş olduğu düşünülmektedir. Kelime “olur” olarak da okunabilir.

¹⁵⁵ Vezin bozuktur.

- 188 ‘Alî eydür etmegüñ var mı i yâr
‘Amr eydür belî vardur iy nâmdâr¹⁵⁶
- 189 Etmegi sen nidisersin iy yârâ
Ger dönesin virmiyesin anlara
- 190 İy ‘Amr pes ne iderler etmegi
‘Amr eydür güç iderler¹⁵⁷ dîn begi
- 191 Baq göresin Sa‘d oqıñ dutar baña
Virmezem ben güç ile etmek aña
- 192 ‘Alî eydür benüm hâtırüm için
Vir biraz etmek bulara kim yisün
- 193 Dördine dört etmegi kısım eyledi
Her biri bir etmegi alup yidi
- 194 ‘Amr-ı Ma‘dî ki ol etmegi alur
Ağzına koydı vü bir loqma kıllur
- 195 Senüñ ile yoldaş olalı bile
Dâ‘imâ yirsin yüz etmek bir defa
- 196 Ol gün [ü] gice bile girdiler
İrtesi Hâver mülkine irdiler¹⁵⁸
- 197 ‘Alî eydür bunlara her biriñüz
Şehr içine bir kapudan giriñüz
- 198 Çün giresüz togru meydâna gidüñ [26a]
Burada dağıluñ anda cem‘ oluñ
- 199 Her birisi bir kapudan girdiler
Togru meydâna girüben tırdılar
- 200 Mâlik Eşter gördi bir bazar ulu
Et [ü] etmek dürlü ni‘met toptolu
- 201 Karnı açdı şundi ol dem [el] aşâ
Dükkân ıssı inen şundi taşâ
- 202 Taşı atınca¹⁵⁹ Mâlik irdi revân
Gevdesinden başın ayırdı hemân
- 203 Kapdı bir dükkândan etmek birinden et¹⁶⁰
Şehir kavmi Mâlik’e urdı âlet¹⁶¹
- 204 Mâlik eydür çünkü âlet yerim
Bâri ol karnum doynca et yerim
- 205 Kapdı birinden dağı köftelü aş
İtdi ol bazar içinde çok şu aş

¹⁵⁶ Vezin bozuktur.

¹⁵⁷ iderler: iderler iy

¹⁵⁸ Vezin bozuktur.

¹⁵⁹ atınca: atınca kim

¹⁶⁰ Vezin bozuktur.

¹⁶¹ Vezin bozuktur.

- 206 Aşçınıñ kazanuna¹⁶² depme urur
Bir nefesde çorbasın[1] sömürür
- 207 Şöyle heybet ile girür bāzāra
Her ne buldıysa yidi kıomaz yire
- 208 Kim ağaç ile atar kim taş atar
Mālik Eşter kalkanın karşı tutar
- 209 Heybet ile bunlara bir kez baçar
Birbirinüñ üstine halkı yıkar
- 210 Halk bir kezden yine kıldı gülüv¹⁶³
Mālik eydür kıanı meydānuñ yolu
- 211 Kimi söger kimi el çalar güler
Kıarnı toydı kim bu kez meydān diler
- 212 Cem´ olur binbir nice ´arıfleri
Didiler meydāna varsun kıoñ¹⁶⁴ eri
- 213 Biz bunu sultāna ma´lüm idelüm
Şehre fitne itdi yā pes nidelüm
- 214 Didiler meydān yolıdur şu yaña
Mālik eydür imdi ol gerek baña
- 215 Mālik Eşter ´azm kıldum meydāna
Siz kulaķ uruñ hikāyete yine
- 216 Revān oldu meydāna ol dīn eri
Şāh-ı Merdān gördi Mālik Eşter’i
- 217 Çıkageldi [ol] bürünmiş kalkanı
[Bir] ulu ğavğaya burakmış cānı
- 218 Mālik Eşter ´Alī’ye virdi selām [26b]
Merħabā diyüp ´aleyk aldı imām
- 219 Ol ğalāyık añladılar bu işi
Gördiler meydān içinde üç kışi
- 220 Varup sultāna ğaber itmek gerek¹⁶⁵
Nedür çāre nideler nitmek gerek¹⁶⁶
- 221 Sultāna andan şikāyet kıldılar
Ne ki gördiler hikāyet kıldılar
- 222 Şāh Kıtül ğükm eyledi ğāciבלere
Kim durur varuñ bunlaruñ ağzıñ arañ¹⁶⁷
- 223 Ne kışilerdür buları bilelüm
Aña göre biz dağı iş kılalum

¹⁶² kazanına: kıazanına bir

¹⁶³ Beyitte kafiye bozukluğu mevcuttur.

¹⁶⁴ kıoñ: kıoñ bu

¹⁶⁵ Vezin bozuktur.

¹⁶⁶ Vezin bozuktur.

¹⁶⁷ Vezin bozuktur. Beyitte kafiye bozukluğu vardır.

- 224 Geldiler hâcibler bunları gördiler¹⁶⁸
Ne kişilersüz diyüben şordılar
- 225 Ol ‘arîf ‘Amr bunlara gör ne dir
Aç göziñü¹⁶⁹ gör bu oturanı dir
- 226 ‘Alî’ye hâcibleri germ eyledi
Ne kişilersüz diyüben söyledi
- 227 Kankıñuzdır işbu fitneyi şalan
Pâdişâhuñ şehrini vehme kılan
- 228 Şâh Kutül’uñdur bu cümle taht [u] tâç
İki yüz ka[l]‘a virür aña haraç
- 229 Siz muhâle¹⁷⁰ almaduñuz dir anı
Kankıñuz[dur] ol kişi göster anı
- 230 İletelüm okudı Şâh-ı Kutül
Ne kişilersüz ‘aceb böyle fuzül
- 231 Adıñuz nedür haber vir bilelüm
Varalum sultâna ma‘lüm kılalum
- 232 ‘Amr eydür biz ki¹⁷¹ bâzergânlaruz
Hâk virüben alıcı insânlaruz
- 233 Didiler iy tâcir-i ferhunde-rây
Pes yiriñüzdür sizüñ kervân-sarây
- 234 Hıocalar siz bunda niçün konuñuz
Gelüp meydân içre niçün indüñüz¹⁷²
- 235 Bâzergânlaruñ yiri kervân-sarây¹⁷³
‘Amr bunlara gör ne dir¹⁷⁴ doğru rây¹⁷⁵
- 236 ‘Amır eydür bunlara kul karavaş
Yüklerimiz çok durur raht [u] kumâş
- 237 Şıgmazuz kervân-sarâya konmaduk¹⁷⁶
Yükümüz meydân içinde çözmedük
- 238 Didiler savaş iden kimdür ‘ayân
Çıkup hamle kıloruz gürz-i girân¹⁷⁷
- 239 Her kaçan Mâlik sözün işitdiler [27a]
Korkudan kendüler[in]den gitdiler
- 240 Bir nazâr kıldı bulara hışmnâk
Ğazabından olayazdılar helâk

¹⁶⁸ Vezin bozuktur.

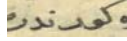
¹⁶⁹ göziñü: göziñü ki

¹⁷⁰ Kelime muhâle olarak okunmuştur:

¹⁷¹ ki: kim

¹⁷² Vezin bozuktur.

¹⁷³ Vezin bozuktur.

¹⁷⁴ Kelime “gör ne dir” şeklinde okunmuştur. Kelimenin imlası şu şekildedir:

¹⁷⁵ Vezin bozuktur.

¹⁷⁶ Beyitte kafiye bozukluğu vardır.

¹⁷⁷ Vezin bozuktur.

- 241 Ol hâcibler yine döndi ol zamân
Tâ ki sultân katına ilte nişân
- 242 Geldiler şâha getürdiler haber
Didiler tâcirler imiş mu‘teber
- 243 Yükler[i] cümle cevâhir kıymeti
Tañrı virmiş bunlar[a] çok ni‘meti
- 244 Ni‘meti hûb hocalar kim ulu
İllâ vardır içlerinde bir delü
- 245 Hem delü hem pehlevândur nâmdâr
Vaşfa gelmez şıfatı key nâmutâr
- 246 Şâh Kutül eydür kayurmaz tîz tûruñ
Dürr [ü] ni‘metler bile alup virüñ
- 247 Vezîrine söyledi Şâh-ı Kutül
Var gör evvel ne tâcirlerdür ol
- 248 Şâh vezîri tûrdı ‘Alî’ye gelür
Bir nice kullar vezîrle atlanur
- 249 Geldi hoş erkân ile virdi selâm
Luţf ile aldı selâmını imâm
- 250 Cümlesi vezîre ikrâm kıldılar
Şâh Kutül’uñ da selâmın virdiler
- 251 Ol vezîr eydür okur sultân sizi
Tapuya gelüñ müşerref tutun bizi¹⁷⁸
- 252 Adıñuz nedür kim eydürler laķab
Eydür adım Naşre’ddîn aşlum ‘Arab¹⁷⁹
- 253 Ol vezîr dir kadem-rencîde kıluñ¹⁸⁰
Sizi şâh görmege müştâkdur bilüñ
- 254 Tañrı arslanı ‘Alî tûrdı örü
Yâ ‘Amır Ma‘dikerib dir gel berü
- 255 Mâlik Eşter ‘Amr u Muhsin bile
Şâh ‘Alî vezîr ile girdi yola
- 256 At yanında Sa‘d-ı Vakķāş oturur
Ol vezîr aldı buları getürür
- 257 Çün bular¹⁸¹ sarây katına geldiler
Kapucı silâhların almak diler
- 258 Tañrı arslanı bulara söyledi
Gör kapucılara ‘Alî ne didi
- 259 ‘Alî eydür bir seyyâf yok durur
Bir kimesne kim silâhın taşra kor

¹⁷⁸ Vezin bozuktur.

¹⁷⁹ Vezin bozuktur.

¹⁸⁰ Vezin bozuktur.

¹⁸¹ bular: bunlar

- 260 atına her sultānuñ girdük i yār [27b]
Kimse bizden silāhı almadılar
- 261 Girü dōnevüz didi yārānlara
Hem bu kez didi vezīr anlara
- 262 Ol vezīr eydür ayurmaz ne ola
Beş kişidür anlarından ne gele
- 263 oñ çekişmeñ diyü söyler anlara
Şöyle girsün silāhlarla bile
- 264 apucılar vezīre söylediler
İçerü fużüllük itmesün bular
- 265 Vezīr eydür bāzergāndur¹⁸² bular
Söylemeñ şāyed hātırlar[1] alır
- 266 apucıdan çünki geçdiler bular
İçerü girmege bulındı zafer
- 267 Şāh atına girdi ol şīr-i Hudā
Ne selām u ne kelām u ne du‘ā
- 268 Şāh utūl‘a hīç ‘izzet eylemedi¹⁸³
Kimseye hīç hayr [u] şer söylemedi
- 269 ‘Alī oturmağa bir yir istedi
Sarāyı çev çevre hep gözledi
- 270 Gördi taht yanında altun kürsī var
ıymetli taşlarla itmişler nişār¹⁸⁴
- 271 Ol Muaşfer kürsisi imiş benām
Kürsī üzre geçdi oturdı imām
- 272 Şāh utūl eydür bu nedür yā vezīr
Bu ne edeb bu ne erkān eydivir
- 273 Hele ben ordım bulardan¹⁸⁵ key atı
atı gör yüz pehlevāndur heybeti
- 274 Vezīr eydür sultāna orma hele
Beş kişidür anlarından ne gele
- 275 Didı kim şāhā ‘Arab böyle olur
Resmī erkānı ‘Arab anda bilür¹⁸⁶
- 276 Nāghīhān geldi Muaşfer ne görür
Kürsī üzre gördi ‘Alī oturur
- 277 Hoş selām virdi ‘Alī‘ye remz ile
Andan ğayri ol selāmı kim bile¹⁸⁷
- 278 Şīr-i Ha aldı selāmını nihān
Kürsī bir daħı getürdiler revān

¹⁸² bāzergāndur: bāzergānlardur

¹⁸³ Vezin bozuktur.

¹⁸⁴ Vezin bozuktur.

¹⁸⁵ bulardan: bunlardan

¹⁸⁶ bilür: bulur

¹⁸⁷ Vezin bozuktur.

- 279 Geçdi Mukaşfer¹⁸⁸ oturdu kürsîye
Epsen oldu anda artuğ ne diye
- 280 Şâh buyurdu ni‘meti getürdiler
Çevre alup begleri oturdılar
- 281 Hoş aşlar hoş şerbet hoş kelecî¹⁸⁹ [28a]
Ni‘meti Şâh Kutül’uñ gör neci
- 282 Çıkarup altun gümüş çanakları
Diñle imdi nicedür hem işleri
- 283 Zerde piriñ yağ ile getürdiler
Ara yirde helvâlar[1] kodılar
- 284 Kim semüz söğüşleri geldi yine
‘Amr-ı Ma‘dî’nüñ yüzi güldi yine
- 285 Mâlik Eşter ‘Amr-ı Ma‘dî gör nider
Şanasın ni‘met ile şavaş ider
- 286 Çanağ ile sömürürler aşları
Kalye vü biryânları vü kuşları
- 287 Ol aşlardan tatmadı hergiz ‘Alî¹⁹⁰
Şâh nice kim gözedür şunmaz eli
- 288 ‘Alî yimez çünkü gördi Şâh Kutül
Şordı kim niçün ta‘âmdan yimez ol
- 289 Bu ta‘âmlaruñ niçün tatmaz tuzın
Didiler şâhâ orucdur gündüzün
- 290 Çün yidiler ni‘meti götürdiler
Yir yirin destâr-hânlar turdılar
- 291 Sultânuñ gözi bulardadır yine
Ne du‘â kılındı ne hoş bir senâ
- 292 Şâha karşı her biri burdı bıyık
Hoş şakalların şıgadılar bıyık
- 293 Şâh Kutül eydür vezîre kim bular
Ni‘mete bir du‘â kılmadılar
- 294 Ol vezîr eydür şâhâ eyle dimeñ
Siz ‘Arab’dan böyle erkân istemeñ
- 295 Dir fużül bunlar kim pek katı
Her biri bir erdür ala heybeti
- 296 Şor bular nirelilerdür ‘aceb
‘Alî’yi bilür mi¹⁹¹ görmiş mi ‘aceb
- 297 ‘Alî’ye eydür vezîr iy nâmdâr
Ne maķâmdansız sizi sultân şorar

¹⁸⁸ Geçdi Mukaşfer: Mukaşfer geçdi

¹⁸⁹ Kelime mısranın bağlamı da düşünülerek söz, laf, lakırdı anlamında (Dilçin, *Yeni Tarama Sözlüğü*, 144) “kelecî” olarak okunmuştur. Kelimenin imlası şu şekildedir: . Ayrıca mısranın vezni bozuktur.

¹⁹⁰ Vezin bozuktur.

¹⁹¹ bilür mi: bilürler mi

- 298 Biz Medîne'den oluruz dir 'Alî
Tâcirlerüz budur toğrı iy velî¹⁹²
- 299 Şâh Kutül eydür 'Alî anda mı olur¹⁹³
Uş güyegüm anı öldürüp gelür
- 300 Zülfikâr ile getürdi Düldül'i
Hem esîr eylemiş Kanber kulu
- 301 Siz anı bilür misüz virün haber
Şâh-ı Merdân eydür kaçan olısar¹⁹⁴
- 302 İşbu söz bârî kaçan taḥkîk ola [28b]
Görevüz anları tâ taşdıḳ ola
- 303 Şâh buyurdi anları getürdiler
İçerü şâh katına yetürdiler
- 304 Gördi çün Kanber hocasin ol zamân
Baş ile kıldı selâmin hoş nihân
- 305 Kanber'ün aldı selâmin Murtażâ
Zülfikâr'ı diledi şîr-i Hudâ
- 306 Şundi Kanber Zülfikâr'ı ol zamân
Aldı eline hemân şâh-ı cihân
- 307 Çekdi ol dem Zülfikâr'ı ol velî
Didi benüm Tañrı arslanı 'Alî
- 308 Zülfikâr ile bile çıkdı birün¹⁹⁵
Didi kim işidün iy kavm-i dün
- 309 Bu 'Alî'dür kâtil-i küffâr bilün
Ne turursız turun îmâna gelün
- 310 Mü'min olmadı Kutül-ı put-perest
Ol Muķaşfer geldi daḫı bile hest
- 311 Dir Muķaşfer¹⁹⁶ iy Emîrû'l-mü'minîn
Tîz yiterem bunlara bugün hemîn
- 312 Ol yârânlar na'ra urdı yir yirin
Mâlik Eşter 'Amr-ı Ma'd[î] ol güzîn
- 313 Çün Ebu'l-Hüseyn eline aldı tîḡ
Atdururdi şaḡa [şola] elde tîḡ
- 314 Tañrı arslanı 'Alî na'ra urur
Zülfikâr'ı dört yaña çalup yürür
- 315 Çıkdı burcın üstine 'Amr ol zamân
Çıkaruban na'ra urur pehlevân
- 316 Sa'd-ı Vaḳḳâş işâret eyledi
İşit imdi Sa'd-ı Vaḳḳâş neyledi

¹⁹² Vezin bozuktur.

¹⁹³ Vezin bozuktur.

¹⁹⁴ Vezin bozuktur.

¹⁹⁵ Kelime birün olarak okunmuştur. Kelimenin imlası şu şekildedir:

¹⁹⁶ Dir Muķaşfer: Muķaşfer dir

- 317 Tîz getürdi Sa‘d-ı Vakḳāş atları
Ol erenler ata bindi her biri
- 318 Düldül üzre şîr-i Hâḳ oldu süvâr
Put-perestleri kırdı ne ki var
- 319 Ne Ḳutûl’ı ḳodılar ne beglerin
Ḳırdılar her kim ḳabûl itmedi dîn
- 320 Kim îmân getürdi anı ḳodılar
Ḥâver-i mülki kâfirden yudılar
- 321 ‘Alî virdi¹⁹⁷ ol şehri Muḳaşfer’e¹⁹⁸
Pâdişâh oldu ol ile [vü] şâra
- 322 Ol ‘Alîyyü’l-Murtezâ şîr-i cihân
Muştafâ şer‘in buyurdu ol zamân
- 323 Hükûm ḳıldı kilisâlar yıḳıldılar¹⁹⁹ [29a]
Yîrlerine cümle mescid yaptılar
- 324 Ḳutûl’uñ ḥazînesin cevherlerin
‘Arz ḳıldı cümle ‘Alî’ye varın
- 325 Mâlı alup Medîne’ye döndiler
Muştafâ’nuñ ḥazretine irdiler
- 326 Aḥmed’üñ ol gün yüzini gördiler
Ol mâlı aña [hem] ‘arz ḳıldılar
- 327 Medîne faḳirlerüñ devşürdiler
Ol fuḳarâya ḳamu bahş ḳıldılar
- 328 Zî erenler dîn için çalıḫdılar
Toḫrı yola ḥazrete ḳavuḫdılar
- 329 Yâ İlâhî cümle îmân ehlini
Raḥmetüñle yarlıḫaḫıl ya Ğanî
- 330 Tâ ki bunda ḫatm ola bu dâsitân
Vir şalavât Muştafâ’ya sen i cân
- 331 Tañrı raḥmet eylesün ol cân için
Kim oḫuya fâtiḫa yazan için

¹⁹⁷ ‘Alî virdi: Bu kısım yazmada siliktir, tahminen okunmuştur.

¹⁹⁸ Vezin bozuktur.

¹⁹⁹ Vezin bozuktur.

Sonuç

Bu çalışmada, Hz. Ali ile Hâver şâhı Kutûl'un mücadelesini anlatan şairi belirsiz bir *Hz. Ali Cenknâmesi*'nin transkripsiyonlu metni oluşturulup çeşitli yönlerden incelemesi yapılmıştır. Hikâyenin tek nüshasına ulaşılmış, başka bir nüsha tespit edilememiştir. Eserin istinsah tarihi ve müstensih bilgisine ulaşılamamıştır. *Cenknâme*'nin Eski Anadolu Türkçesi dil özelliklerine sahip olması, 14. veya 15. yüzyılda yazıldığı ihtimalini güçlendirmektedir. Eserde “boyun virmek, imana gelmek, sözün sımak, hatırı kalmak” gibi birçok deyim kullanılmıştır.

Hikâyeye göre, Hz. Muhammed ve yanındakiler Medine'de ikamet etmektedirler. Dolayısıyla hikâyenin vaka zamanının hicretten sonra olduğu sonucuna varılabilir. Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicreti miladi 622 yılında olduğuna göre vaka zamanı, 622 ile Hz. Muhammed'in vefat ettiği 632 yılları arasına konumlandırılabilir. *Cenknâme*'de bu zaman dilimindeki toplumsal yaşama ait unsurlardan bahis vardır. Yemekler, eşyalar, savaşlarda kullanılan malzemeler öne çıkan toplumsal yaşam unsurlarıdır.

Cenknâme'de tarihi gerçekliği olan şahıslar yer almıştır. Sa'd B. Vakkâs, Talha Ebu'l-Hüseyn, Amr, Amr Madîkerib, Mâlik Eşter isimli sahabeler hikâyede aktif rol alan kişilerdir. Hz. Ali'nin kölesi Kanber de hikâyenin önemli kişilerindedir. Onun Hâver'de rehin kalması, hikâyedeki olay örgüsünün tekâmülünü sağlamıştır.

Diğer Hz. Ali cenknâmelerinde olduğu gibi bu *Cenknâme*'de de temel amaç, İslam'ı yayma düşüncesidir. Bu sebeple Hz. Ali, Şâh Kutûl ve halkını önce İslam'a davet etmiştir. Olumsuz cevap alınca savaşmış ve onu mağlup etmiştir. *Cenknâme*'de, Şâh Kutûl'un halkından İslam'a girenlerin sağ bırakılıp diğerlerinin öldürüldüğü ve Müslümanlığı seçen Mukasfer'in Hâver'in yeni şâhı ilan edildiği ifade edilmiştir. Dolayısıyla cenknâmelerdeki nihaî hedef *Şâh Kutûl ile Hz. Ali Cengi*'nde de gerçekleşmiş, Hâver şehri İslamlaştırılmıştır.

Cenknâme'de putperestlik ile İslamiyet rekabeti okuyucuya hissettirilmiştir. Putperest olan Şâh Kutûl hikâyede mağlup edilerek aslında İslamiyet'in putperestliğe olan galebesi nazarlara sunulmaya çalışılmıştır.

Birçok cenknâmede olduğu gibi bu *Cenknâme*'de de Hz. Ali bazen kimliğini gizlemiştir. *Cenknâme*'nin başında Mukasfer'le ve sonrasında Şâh Kutûl ile karşılaşmasında Hz. Ali kimliğini gizlemiş, bezirgân olduğunu ifade etmiştir. Şâh Kutûl'un vezirine ise isminin Nasreddin olduğunu söylemiştir.

Hz. Ali cenknâmelerinin en önemli özelliği, ortaya bir problemin konması ve problemin Hz. Muhammed eliyle çözüme kavuşturulmasıdır. Birçok cenknâmede problem çözücü olan İslam Peygamberi, burada da aynı rolü üstlenmiştir. Mukasfer Hz. Ali'yi öldüreceği anda Allah'a dua etmiş ve Mukasfer'in kalbine hidayet ulaşmasına vesile olmuştur. Düldül, Zülfikar ve Kanber'in Şâh Kutûl'un elinden kurtarılma problemi de Hz. Muhammed'in izniyle savaş yapılarak çözülmüştür. Hz. Muhammed diğer cenknâmelerde olduğu gibi bu hikâyede de olay örgüsünün merkezindedir. *Cenknâme*'nin bütün kişileri onun etrafında ve emri altındadır. Bir şey yapılacağı zaman ondan izin alınmaktadır. Hz. Ali, Hâver'e sefer isteğini Hz. Muhammed'e iletmiş ve ancak onun izniyle sefere çıkabilmiştir.

Cenknâme, muhteva itibarıyla *Hâvernâme / Hâver-zemîn* cenklarından izler taşımaktadır. *Hâver Şâhı Kutûl ile Hz. Ali'nin Cengi*'nde Hâverân / Hâver ülkesinin padişahı Şâh Kutûl üzerine sefer düzenlenmiş ve mağlup edilmiştir. Ayrıca şahıs kadrosunda da az da olsa benzerlik söz konusudur. Hz. Muhammed, Hz. Ali, Sa'd-ı Vakkâs, Kanber, Amr, Mâlik Eşter, Ebu'l-Muhsin gibi şahıslar çalışmamıza konu olan *Cenknâme*'de de yer almaktadır. Bu benzerlikler, *Cenknâme*'nin *Hâvernâme* veya *Hâver-zemîn* cenklarından muhtelif cihetlerle esinlenerek yazıldığı veya bu cenkların değişikliğe uğramış bir halkası olabileceğini düşündürmektedir.

Kaynakça

- Aksoy, Ömer Asım. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1988.
- Atılay, Ali, “Kitâb-ı Hâver-nâme’nin Metindeşliği ve İncelenmesi” DT, İstanbul Ü., 2020.
- Bozkurt, Nebi ve Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Medine”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 28, Ankara: TDV Yay., 2003, 305-11.
- Çetin, İsmet. *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay., 1997.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yay., 2000.
- Dilçin, Cem. *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: TDK Yay., 2016.
- Dilçin, Cem. *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay., 2013
- Fayda, Mustafa. “Muhammed”. *İslam Ansiklopedisi*, C. 30, İstanbul: TDV Yay., (2005), 408-23.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. “Ali”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul: TDV Yay., (1989), 371-4.
- Hatiboğlu, İbrahim. “Sa’d b.Ebû Vakkâs”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul: TDV Yay., (2008), 372-4.
- Güden, Zehra, “Hz. Ali Cenknâmelerinin Estetik Değerler Bakımından İncelenmesi” YLT, Sakarya Ü., 2013.
- İbn Manzûr. *Lisanü’l Arab*, C. 13, Beyrut: Dâr Sadr, 1414.
- İpekten, Haluk. *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergâh Yay., 2016.
- Kayaokay, İlyas. *Yeni Bir Nüsha Işığında Eski Anadolu Türkçesi Devri Manzum Hz. Ali Cenknâmeleri*. İstanbul: DBY, 2021.
- Keçelioğlu, Sünbül, “İslam Resim Sanatında Hz. Ali ve Hâver-nâme” DT, Hacettepe Ü., 2008.
- Kızıldaş, Maşallah. “Şairi Bilinmeyen Manzum Bir Hz. Ali Cenknâmesi: Hz. Ali’nin Melik ile Cengi”, *Edebi Eleştiri Dergisi* V(1), (2021): 57-96.
- Küçük, Serhat. *Ali-İfrit Cenknâmesi*. İstanbul: Kesit Yay., 2014.
- Özaydın, Abdülkerim. “Eşter”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul: TDV Yay., (1995), 486-7.
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yay., 2011.
- Parlatır, İsmail. *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yay., 2011.
- Saraç, M.A. Yekta. *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Biçim ve Ölçü*. Eskişehir: Anadolu Ü. Yay., 2016.
- Sezikli, H. Ahmet. “Amr b. Ma’dikerib”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul: TDV Yay., (1991), 88.
- Şemseddin, Sami. *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Kapı Yay., 2011.
- Şengül, Mehmet Bakır. “Romanda Mekân Kavramı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3/11, (2010): 528-38.
- Üzüm, İlyas. “Muhassin b. Ali b. Ebû Tâlib” *İslam Ansiklopedisi*, C. 31, İstanbul: TDV Yay., (2020), 21-2.
- Yaşar, Hülya, “Hazret-i Ali’nin Hâver-nâme Cenklere (İnceleme-Metin)” YLT, Cumhuriyet Ü., 2007.

İnternet Kaynakları

<https://sozluk.gov.tr/>, erişim tarihi: 21.02.2022.

<https://sozluk.gov.tr/>, Derleme Sözlüğü, Türkiye Türkçesi Ağızlar Sözlüğü, erişim tarihi: 15.03.2022.

<http://www.lugatim.com/s/emir>, erişim tarihi: 10.01.2022.

<https://sozluk.gov.tr/?q=&aranan=> erişim tarihi: 15.03.2022.

<https://sozluk.gov.tr/?q=&aranan=> erişim tarihi: 15.03.2022.

Summary

Cenknâme is the name given to the works written in verse or prose, in which the stories of war and heroism are narrated. The wars fought by the Turks throughout history have brought their warrior identities to the fore. This situation increased the Turkish people's interest in war and heroism and led to the emergence of literary products on this subject. Undoubtedly, Ali is the most important name that comes to mind in terms of war and heroic stories in Turkish literature. The heroic actions of Ali, the son-in-law, and cousin of Islam prophet Mohamad, in the wars during the spread of Islam echoed in the literature in Anatolia, and as a result, many cenknâme describing his heroism were written.

In this study, a poetic verse whose poet is unknown, Ali cenknâme has been studied. The transcribed text of the verse Cenknâme, which describes the struggle of Ali and Shah Kutul of Haver, was created out of a single copy; shape, content, and language features are mentioned. Cenknâme, which is dominated by Old Anatolian Turkish language features and written in masnavi verse, consists of 331 couplets.

Cenknâme is between leaves 21a and 29a of the manuscript with archive no. 06 Hk 3768. No information on duplication and duplicator history of the manuscript was found. The fact that Cenknâme has Old Anatolian Turkish language features strengthens the possibility that the work was written in the 14th or 15th century. However, it is not possible to provide an exact date.

It is known that in the folk-type masnavis written in the 13th and 14th centuries, in which the event and expressions are at the forefront, such as the cenknâme, which was written for teaching and understanding religion among the people or for moral propaganda, the aruz meter could not be fully applied and there were many defects. It can be said that this is due to the fact that prosody was not firmly established in Turkish literature in these years, and the meter was not seen as an element of harmony in such texts. It is seen that there are quite a lot of meter irregularities in this Cenknâme.

The plot of Cenknâme is as follows:

- * Ali had a terrible dream one night.
- * Ali moves towards the desert after explaining the dream to Muhammad (Pbuh).
- * Encountering a foreign cavalry in the desert.
- * The cavalry's desire to kill Ali in line with the Shah's request in exchange for reuniting with the daughter of Haveran / Haver Shah.
- * Ali's giving Zülfikar, Düldül, and Kanber as hostages in order to believe that Shah Kutül killed Ali, on the condition that he resorts to cheating (supposedly killing Ali) in order to help the cavalry and takes it back later.
- * The cavalry (Mukasfer) returning to Hâver convinced the Shah that he had killed Ali and he married Shah Kutül's daughter.

* The wife and family of Kanber, who was held hostage in Haver, applied to Ali and asked where Kanber was.

* Ali asks Muhammad (Pbuh) for permission to go to get Kanber, which is already due to be delivered, and Mohammed gives permission.

* Ali and five companions set off and reach the city of Haver.

* In the city of Haver, Ali and his comrades, who introduced themselves as traders, declared their identities and fought and defeated Shah Kutûl, who did not accept to become a Muslim.

* Ali gave the city of Haver to Mukasfer, Islamized the city, and Shah Kutûl returned to Medina with his treasures.

In Cenknâme, in addition to historical figures such as Muhammad (Pbuh), Ali, Sa'd B. Vakkas, Malik Eşter, Amr, Amr-ı Ma'dikerib, Talha Ebu'l-Hüseyn, Muhsin, Kanber, there are also people with no historical reality such as Mukasfer and Shah Kutûl exist. According to the story, Muhammad (Pbuh) and his companions reside in Medina. Therefore, it can be concluded that the case time of the story is after the hijra. Since Muhammad (Pbuh)'s migration from Mecca to Medina was in 622 AD, the time of the case can be located between 622 and 632 when Muhammad (Pbuh) died. In Cenknâme, there is a mention of the elements of social life in this time period. Meals, goods, and materials used in wars are prominent social life elements.

Cenknâme bears traces of the Hâver-nâme / Hâver-zemîn wars in terms of its content. In the Cenk of Hâver Shah Kutûl and Ali, an expedition was organized against Shah Kutûl, the sultan of the country of Haveran / Haver, and he was defeated. In addition, there is a slight similarity in the personnel staff. People such as Mohamad, Ali, Sa'd-ı Vakkâs, Kanber, Amr, Malik Eşter, Ebu'l-Muhsin are also included in Cenknâme, which is the subject of our study. These similarities suggest that Cenknâme was inspired by the Hâver-nâme or Hâver-zemîn Cenks in various ways, or it might be a modified link between these wars.